

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

**ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗ - MANAGEMENT»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

“Ο εκκλησιαστικός ηγέτης στη διοίκηση της Εκκλησίας”

Φοιτητής:

π. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΡΥΠΩΤΟΣ

Επιβλέπων καθηγητής:

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΑΛΕΞΑΚΗΣ

Μονεμβασία, Μάρτιος 2020

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	4
Εισαγωγή	5
Κεφάλαιο 1ο Εκκλησιαστικό Δίκαιο και Ιεροί Κανόνες	7
1.1. Οι Πηγές του Εκκλησιαστικού Δικαίου	7
1.2. Η Ερμηνευτική Βάση των Ιερών Κανόνων.....	8
Συμπέρασμα.....	11
Κεφάλαιο 2^ο Η Εκκλησιαστική Οικονομία	12
2.1 Η Έννοια της Εκκλησιαστικής Οικονομίας και η Ευρύτητα του Όρου	12
2.2 Η Νομική Διάσταση της Εκκλησιαστικής Οικονομίας.....	14
2.3 Εκκλησιαστική Οικονομία και Διοίκηση	16
2.4 Όργανα Παροχής της Εκκλησιαστικής Οικονομίας.....	20
Συμπέρασμα.....	22
Κεφάλαιο 3^ο Ο Εκκλησιαστικός ηγέτης	24
3.1 Ο πνευματικός και διοικητικός ρόλος του Εκκλησιαστικού Ηγέτη.....	24
Συμπέρασμα.....	31
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	34
Βιβλιογραφία – Πηγές	39

Περίληψη

Η Εκκλησία, ως σύνολο πιστών και κληρικών με αρχηγό το Χριστό, πολλές φορές κατανοείται ως ένα ιαματικός οργανισμός, μέσα στον οποίο ο άνθρωπος με τον προσωπικό του αγώνα και τη συμμετοχή του στη λειτουργική ζωή και τα μυστήριά της, θα μπορέσει να θεραπευθεί από τα τραύματα που του δημιουργούν οι αμαρτίες και τα πάθη και θα μπορέσει να αποτελέσει κατοικητήριο του Αγίου Πνεύματος.

Παράλληλα, θα πρέπει να έχουμε υπ' όψιν ότι τα μέλη της Εκκλησίας αποτελούν μέλη και άλλων ομάδων και φορέων, πέρα από το χώρο της εργασίας τους και την ενορία τους. Συμμετέχουν σε συλλόγους ή ομάδες, συναναστρέφονται με άλλους ανθρώπους στο πλαίσιο διαφόρων δραστηριοτήτων και ως εκ τούτου όλοι μαζί συναποτελούν ένα πολυμορφικό ανθρώπινο περιβάλλον, το οποίο εντάσσεται στην ενορία και το οποίο καλείται να διοικήσει ο κάθε ιερέας. Ταυτόχρονα, οι τόσο διαφορετικοί συμμετέχοντες στην Εκκλησία, καλούνται να συμμετάσχουν σε διαφορετικά διακονήματα που αυτή θα τους αναθέσει, προκειμένου να στηρίξουν το έργο της, το οποίο είναι η προσφορά αγάπης και βοήθειας σε κάθε άνθρωπο.

Έχοντας αυτά στο μυαλό μας, την πολυπλοκότητα των δραστηριοτήτων και την ποικιλομορφία των προσωπικοτήτων, καθίσταται σαφής η ανάγκη ύπαρξης σημαντικών ικανοτήτων μανάτζμεντ και διαχείρισης ανθρώπων εκ μέρους του ποιμένα, προκειμένου να μπορέσει να διαχειριστεί το σύνολο του μεγάλου έργου που έχει αναλάβει (Κολιοφούτης Α., 2018, σελ. 8-10)

Η παρούσα μελέτη εξετάζει την έννοια του διοικητικού κινδύνου και την αρχή της θυσίας του θρησκευτικού ηγέτη στη διοίκηση της Εκκλησίας, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή μέσω της εφαρμογής της αρχής της οικονομίας στο πλαίσιο της Εκκλησίας.

Ο ιδιόμορφος θεσμός της εκκλησιαστικής οικονομίας συναντάται μόνο στον κλάδο του εκκλησιαστικού δικαίου, αποτελώντας μέρος της εκκλησιαστικής καθημερινότητας σε όλο το εύρος των καθηκόντων των θρησκευτικών ηγετών και στον τομέα της διοίκησης. Σκοπός της εφαρμογής της αρχής αυτής είναι να άρει με εμπειρικό τρόπο τη σύγκρουση μεταξύ ορισμένων κανονικών επιταγών και κάποιων ιστορικών περιστατικών.

Μέσω της παρούσας ανάλυσης επιδιώκεται να γίνει αντιληπτή η εφαρμογή της εκκλησιαστικής οικονομίας, όσον αφορά στα διοικητικά καθήκοντα, τα οποία ανακύπτουν στην πορεία της Εκκλησίας.

Εισαγωγή

Στη σύγχρονη κοινωνία και δη στην ευρωπαϊκή, η κοινωνική συμβίωση ρυθμίζεται για όλα τα φυσικά και νομικά πρόσωπα σύμφωνα με αρχές που συγκροτούν σε μια ιεραρχική ενότητα την έννομη τάξη, αποσκοπώντας, έστω καταναγκαστικά, στην εύρυθμη κοινωνική συμβίωση.

Από τη διάκριση μεταξύ Δημοσίου και Ιδιωτικού Δικαίου σε ένα κράτος, προκύπτει μία ακόμα ειδοποιός διαφορά. Ενώ το Ιδιωτικό Δίκαιο αναφέρεται στις σχέσεις ίσων μεταξύ τους προσώπων, το Δημόσιο Δίκαιο αναφέρεται στις σχέσεις της εξουσίας μεταξύ κράτους και διοικουμένων του, αλλά και στην οργάνωση της Δημόσιας Διοίκησης.

Παράλληλα με το Δημόσιο Δίκαιο, υφίσταται το Εκκλησιαστικό Δίκαιο, μέρος του οποίου είναι το Κανονικό Δίκαιο. Το Εκκλησιαστικό Δίκαιο περιλαμβάνει τους Νόμους της Πολιτείας και τους Κανόνες της Εκκλησίας, που ρυθμίζουν αφ' ενός τις σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας αφ' ετέρου τον εσωτερικό βίο της Εκκλησίας.

Ο Ιεράρχης της Εκκλησίας καλείται ως ανώτερος δημόσιος λειτουργός αφ' ενός:

α) να εφαρμόσει ή και να επιβάλει στους υπ' αυτού διοικούμενους το Δημόσιο Νόμο,

β) να εφαρμόσει ή και να επιβάλει το Εκκλησιαστικό και Κανονικό Δίκαιο στους ως άνω,

ενώ αφ' ετέρου καλείται:

α) να ενεργήσει σύμφωνα με την Εκκλησιαστική Οικονομία, η οποία ενίοτε παρακάμπτει τους Κανόνες της Εκκλησίας, στο πλαίσιο της ψυχικής ωφέλειας και της σωτηρίας του ποιμνίου του, παράλληλα, όμως,

β) να τηρήσει τους Νόμους του Εκκλησιαστικού αλλά και του Δημοσίου δικαίου.

Συνεπώς, ο ιεράρχης καλείται με τα νομικά εργαλεία που έχει στη διάθεσή του να ακολουθήσει το Νόμο, κινούμενος έστω και στα όρια του τελευταίου και επικουρούμενος από την Εκκλησιαστική Οικονομία, όπως τη διατύπωσαν οι Πατέρες της Εκκλησίας έως σήμερα, να ενεργήσει κατά συνείδηση, πάντοτε ανιδιοτελώς και ουδέποτε ιδιοτελώς, με μοναδικό γνώμονα τη σωτηρία της ψυχής των υποκειμένων σε αυτόν προσώπων.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσει την παραπάνω δυνατότητα που έχει στη διάθεση του ο θρησκευτικός – εκκλησιαστικός ηγέτης προσεγγίζοντάς την κυρίως όσον αφορά στο διοικητικό του ρόλο. Αναλυτικότερα, η εργασία δομείται σε τρία μέρη. Το πρώτο αποτελεί ένα γενικό πλαίσιο όσον αφορά στο Εκκλησιαστικό Δίκαιο και την ερμηνεία των Ιερών Κανόνων. Το δεύτερο μέρος εστιάζει στη σημασία και το ρόλο της εκκλησιαστικής οικονομίας προσεγγίζοντάς την και από νομικής άποψης, ενώ το τρίτο μέρος αφορά στο ρόλο

του θρησκευτικού ηγέτη, τα αρμόδια όργανα που μπορούν να εφαρμόσουν την εκκλησιαστική οικονομία, ενώ εξετάζει την τελευταία όσον αφορά στις διοικητικές αρμοδιότητες της Εκκλησίας. Τέλος, η εργασία ολοκληρώνεται με μία σειρά συμπερασματικών παρατηρήσεων για το εξεταζόμενο θέμα.

Σε μια συνεχώς εξελισσόμενη κοινωνία, η Εκκλησία δεν μπορεί παρά να παρακολουθεί εκ του σύνεγγυς αλλά και να συμμετέχει στους γρήγορους ρυθμούς της εποχής, ακολουθώντας και ενίοτε θέτοντας σε εφαρμογή όλα εκείνα τα εργαλεία που την διευκολύνουν στο έργο της και την φέρνουν πιο κοντά στο ποιμνίο της. Η ραγδαία τεχνολογική ανάπτυξη, οι θεωρίες μανάτζμεντ, η επένδυση στη γνώση και η διαχείρισή της, η διαχείριση κρίσεων, η στρατηγική, η διαχείριση πληροφοριών και η λήψη αποφάσεων είναι μερικά από τα πιο βασικά όπλα στην φαρέτρα της Εκκλησίας για μια επαγγελματική και αποτελεσματική διοίκηση, διευκόλυνση του έργου του ιερέα και ικανοποίηση και ανακούφιση των πιστών, που είναι, άλλωστε, και το ζητούμενο. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι σε όλη την πυραμίδα της εκκλησιαστικής ιεραρχίας συναντάμε πλέον ιερείς με ιδιαίτερα μεγάλη μόρφωση τόσο στο πεδίο τους (θεολογία) όσο και σε θέματα διοίκησης οργανισμών (μανάτζμεντ). Αυτό συμβαίνει και θα πρέπει να κατανοήσουμε ότι η Εκκλησία, πέρα από τη σωτηριολογική της αποστολή, αποτελεί ένα ζωντανό οργανισμό, ο οποίος προσαρμόζεται στο περιβάλλον που αναπτύσσεται και ο οποίος πρέπει να διοικηθεί με σύνεση και, γιατί όχι, με επαγγελματισμό.

Έχοντας αυτές τις σκέψεις στο μυαλό μας, θα εξετάσουμε τις προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει ο θρησκευτικός ηγέτης και πώς μπορεί να χρησιμοποιήσει τα διάφορα εργαλεία που προαναφέρθηκαν προς όφελός του.

Κεφάλαιο 1ο Εκκλησιαστικό Δίκαιο και Ιεροί Κανόνες

Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται μια περιεκτική αναφορά στις πηγές του Εκκλησιαστικού Δικαίου, καθώς και στην ερμηνευτική βάση των Ιερών Κανόνων, με σκοπό να χωροθετηθεί το θεωρητικό πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

1.1. Οι Πηγές του Εκκλησιαστικού Δικαίου

Το Κανονικό Δίκαιο θεωρείται η βάση για το Εκκλησιαστικό Δίκαιο. Με τον όρο Κανονικό Δίκαιο νοείται εκείνο το Δίκαιο στο οποίο εμπεριέχονται οι εκκλησιαστικοί κανόνες, οι οποίοι βρίσκονται σε απόλυτη ισχύ και κύρος για το σύνολο της Ορθόδοξης Εκκλησίας (Ράλλη & Ποτλή, 1966).

Το επίθετο «Κανονικός» προέρχεται από το ουσιαστικό «Κανών». Στη μεταφορική του εκδοχή η λέξη «Κανών» αναφέρεται στο πρότυπο που πρέπει να ακολουθηθεί για την ορθή εκτέλεση μίας πράξης, πρόκειται για τον «οδηγό» ή το «κριτήριο» αυτής. Κανόνες ονομάστηκαν και οι διατάξεις των Αποστόλων, των Συνόδων, Τοπικών και Οικουμενικών, καθώς και των Πατέρων της Εκκλησίας. Οι Κανόνες αυτοί: α) στηρίζονται στην Αγία Γραφή αλλά και την Αποστολική Παράδοση, και β) θεσπίστηκαν ή επικυρώθηκαν από την Εκκλησία και μάλιστα από τις Οικουμενικές Συνόδους των οποίων η αυθεντία και το κύρος θεωρείται μέγιστο (Μπούμης, 1971).

Η σπουδαιότητα της θέσης των Ιερών Κανόνων ως πηγών του Εκκλησιαστικού Δικαίου αναδεικνύεται επίσης από το γεγονός ότι γίνεται συνεχής αναδρομή σε αυτούς και ειδικότερα στη συλλογή στην οποία περιλαμβάνονται τόσο οι κανόνες των Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων και των Πατέρων της Εκκλησίας όσο και οι Κανόνες των δύο Συνόδων, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν μετά την Ζ' Οικουμενική Σύνοδο στην Κωνσταντινούπολη (Ακανθόπουλος, 2004).

Αξίζει να αναφερθεί σε αυτό το σημείο ότι η Εκκλησία μέσω της θέσπισης κανόνων δεν αποσκοπεί στο να παράγει ένα συγκεκριμένο πρότυπο Εκκλησιαστικού Δικαίου, αλλά να ορίζει εκείνα τα αναγκαία όρια, ώστε να υπάρχει ορθή βίωση «τῆς ἐν Χριστῷ Θείας Ἀποκαλύψεως». Δηλαδή, δεν επιδιώκεται μία συστηματοποίηση του δικαίου και μάλιστα με θετικιστικό τρόπο

αλλά η ύπαρξη ειδικότερων αναφορών ως προς συγκεκριμένες καταστάσεις που αφορούν στην πίστη ή την εκτροπή από αυτή. Στην ουσία, οι Ιεροί Κανόνες αποτελούν ένα εμπειρικό πλαίσιο ενός συνόλου εκκλησιαστικών ορισμών, η παραγωγή των οποίων στηρίζεται στην αναγκαιότητα να αντιμετωπιστούν διάφορα εκκλησιαστικά ζητήματα, τα οποία προκύπτουν κατά την πάροδο των ετών μέσα στην Εκκλησία. Στην ουσία, επομένως, οι Ιεροί Κανόνες στηρίζονται σε βιώματα της Εκκλησίας (Φειδάς, 1998).

Η μη θετικιστική συστηματοποίηση του Εκκλησιαστικού Δικαίου δικαιολογείται και από το γεγονός ότι η Εκκλησία κατά την ιστορική της πορεία καλείται παροντικά και θα κληθεί μελλοντικά να προσφέρει λύσεις, οι οποίες δεν στηρίζονται σε ένα νομοθετικό πλαίσιο. Η Εκκλησία, μέσω της εφαρμογής του Δικαίου, αποσκοπεί να εκπληρώσει τον ποιμαντικό και σωτηριολογικό της στόχο (Χριστοφιλόπουλος, 1965).

Παρόλα αυτά οι Ιεροί Κανόνες δεν βρίσκονται εκτός του εξουσιαστικού πλαισίου της Εκκλησίας, το οποίο μάλιστα επιβεβαιώνεται με νόμιμο τρόπο από την ύπαρξη των Επισκόπων, οι οποίοι αποτελούν τα ανώτερα διοικητικά όργανα που εμφορούνται από ιερατικές, λειτουργικές, διδακτικές και ποιμαντικές εξουσίες. Οι τελευταίες με τη σειρά τους διακρίνονται σε τρεις επιμέρους υποκατηγορίες και συγκεκριμένα τη διοικητική, τη νομοθετική και τη δικαστική (Παναγιωτάκος, 1962). Οι εκάστοτε αναφορές στον τρόπο άσκησης εξουσίας γίνονται διότι οι Ιεροί Κανόνες και οι ερμηνείες τους εμπεριέχουν και εξουσιαστικά ζητήματα. Η εξουσία, όμως, αυτή χωρίς να χάνει την εξουσιαστική ιδιότητά της, έχει ως βάση την υπηρέτηση σωτηριολογικών και ποιμαντικών σκοπών.

1.2. Η Ερμηνευτική Βάση των Ιερών Κανόνων

Οι ιεροί κανόνες εφαρμόζονται με γνώμονα τη χρήση δύο βασικών εννοιών που διέπουν την εκκλησιαστική σκέψη, οι οποίες άλλοτε έχουν αντιθετικό και άλλοτε συμπληρωματικό ρόλο. Οι έννοιες αυτές είναι η «ακρίβεια» και η «οικονομία». Με τον όρο «ακρίβεια» νοείται η ακριβής και απόλυτη τήρηση του συνόλου των δογμάτων της πίστεως, των ανώτερων εκκλησιαστικών κανόνων και των επί τούτων βασιζομένων και σε ισχύ αγιαστικών μέσων, εκκλησιαστικών διατάξεων, ως και εθίμων σε μία εκκλησιαστική περιφέρεια (Μπούμης, 1971).

Μέσω, λοιπόν, της επακριβούς και πιστής εφαρμογής και τήρησης του πλαισίου των αυθεντικών εκκλησιαστικών παραδόσεων, διατηρείται η ενότητα και η τάξη εντός της Εκκλησίας· επίσης, μέσω αυτών επιτυγχάνεται η σωτηρία του ανθρώπου, που αποτελεί το στόχο τους και εν γένει η προαγωγή της Εκκλησίας (Μπούμης, 1971).

Μέσω της εφαρμογής της ακρίβειας εντός της Κανονικής Παράδοσης επιδιώκεται η ευταξία και η επακριβής εφαρμογή όσον αφορά στα πρότυπα, τις εντολές ή τις παραινέσεις των Ιερών Κανόνων αλλά και των κανονισμών της Εκκλησίας όσον αφορά στην ποιμαντική εκκλησιαστική ζωή (Φειδάς, 1998).

Ωστόσο, εάν η απαρέγκλιτος εφαρμογή ενός για παράδειγμα Κανόνα Δικαίου σε μία δεδομένη στιγμή παρεμποδίζει την επίτευξη αυτού του σκοπού ή τη σωτηρία του ανθρώπου ή γενικότερα δεν προάγει την Εκκλησία, τότε θα πρέπει να εξετάζεται μήπως η προσωρινή και λογική αναστολή της ισχύος του συγκεκριμένου κανόνα μπορεί να συμβάλει στην επιτυχία του επιδιωκόμενου σκοπού. Εάν η απάντηση είναι θετική, τότε βρισκόμαστε στην ορθή γραμμή «επί της ορθής οδού της αγωγής εις την σωτηρίαν και την βασιλείαν του Θεού» (Μπούμης, 1971, σ.7.)

Η προαναφερόμενη εκδοχή αφορά στην «εκκλησιαστική οικονομία». Στην ουσία πρόκειται για μία συγκαταβατική αντιμετώπιση της ακρίβειας μέσω της οποίας επιδιώκεται να οδηγηθούν οι πιστοί μέσα από την πορεία της Εκκλησίας προς την τελειότητα της εν Χριστώ ζωής. Στην ουσία, κατά την εφαρμογή της οικονομίας, αν και γίνεται απόκλιση από τον κανόνα της ακρίβειας, διατηρείται ο σκοπός, που είναι η σωτηρία των πιστών και η προαγωγή της Εκκλησίας. Δεν γίνεται, επομένως, παρέκκλιση από το πνεύμα του κανόνα αλλά από το γράμμα. Η εφαρμογή τού θεσμού της οικονομίας καθιστά την εφαρμογή του δικαίου πιο εύκαμπτη (Μπούμης, 1971).

Τόσο η έννοια της ακρίβειας όσο και της οικονομίας αποτελούν δύο συμπληρωματικές διαστάσεις όσον αφορά στην ερμηνεία των Ιερών Κανόνων. Η αλληλοσυμπλήρωσή τους βασίζεται στη σκέψη ότι οι Εκκλησιαστικοί Κανόνες εκφράζουν το Άγιο Πνεύμα, κάτι που καθιστά αδύνατον την ερμηνεία τους μόνο με το γράμμα του νόμου.

Επιπλέον, η συμπληρωματικότητα και η απαραίτητη παράλληλη χρήση των δύο προαναφερόμενων εννοιών θεωρείται αναγκαία εάν λάβουμε υπ' όψιν ότι διατάξεις των Ιερών Κανόνων δεν αποτελούν παράγοντα μίας απαρασάλευτης νομοθετικής διαδικασίας. Αντιθέτως, στηρίζονται σε ιστορικές, εκκλησιαστικές και θεολογικές βάσεις, καθώς επίσης,

στις επικρατούσες κάθε φορά συνθήκες, στις εκάστοτε ιδιομορφίες και στους εκάστοτε στόχους. Ωστόσο, όλα τα παραπάνω πρέπει να συνυπολογιστούν στη βάση του πνεύματος της ερμηνευτικής ελευθερίας (Ροδόπουλος, 1996).

Στο Κανονικό Δίκαιο δεν γίνεται να ερμηνευτούν οι διατάξεις ή οι κανονισμοί υποκειμενικά, αφού η θέσπιση των κανόνων έγινε πριν αιώνες, όπως και η επικύρωση τους έχει γίνει από τις Συνόδους της Εκκλησίας. Σε αυτό το πλαίσιο γίνεται αντιληπτή και μία σημαντική διαφορά σε σχέση με τις άλλες μορφές δικαίων, οι οποίες στηρίζονται σε υποκειμενικές ή αντικειμενικές ερμηνείες των νόμων. Η παραπάνω διαφοροποίηση είναι που τονίζει ακόμη περισσότερο τη σπουδαιότητα της εκκλησιαστικής οικονομίας, ώστε να ερμηνεύονται σωστά οι Ιεροί Κανόνες.

Η σπουδαιότητα αυτή επιβεβαιώνεται μέσα από σχόλιο του Νικόδημου Αγιορείτη σύμφωνα με τον οποίο: ««τὸ ἐν εἶδος ὀνομάζεται Ἀκρίβεια, τὸ δὲ ἄλλο, ὀνομάζεται Οἰκονομία καὶ Συγκατάβασις, μὲ τὰ ὅποια κυβερνῶσι τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν οἱ τοῦ Πνεύματος οἰκονόμοι, πότε μὲν μὲ τὸ ἓνα, πότε δὲ μὲ τὸ ἄλλο. Λοιπὸν οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι εἰς τοὺς προρρηθέντας κανόνας τῶν, καὶ οἱ μνημονευθέντες ἅπαντες ἅγιοι, ἐμεταχειρίσθησαν τὴν Ἀκρίβειαν, καὶ διὰ τοῦτο ἀποβάλλουσι μὲ τελειότητα τὸ βάπτισμα τῶν αἰρετικῶν· αἱ δὲ δύο Οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ἐμεταχειρίσθησαν τὴν Οἰκονομίαν, καὶ τῶν μὲν Ἀρειανῶν καὶ Μακεδονιανῶν τὸ βάπτισμα ἐδέχθησαν, καὶ ἄλλων» (Πηδάλιον, 1896, σ. 53). Αντίστοιχα ο Δοσίθεος Ιεροσολύμων σε επιστολή αναφέρει «τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα θεωροῦνται κατὰ δύο τρόπους: κατὰ ἀκρίβειαν καὶ κατὰ οἰκονομίαν» (Μπούμης, 1991, σ. 55).

Γίνεται, επομένως, κατανοητό ότι η οικονομία εξυπηρετεί κάποιες σκοπιμότητες και υπολογισμούς των εκάστοτε ιστορικοκανονικών δεδομένων. Έτσι, δεν πρέπει να μεταφέρονται ερμηνευτικές μέθοδοι που αφορούν στο κοσμικό Δίκαιο, στο Κανονικό Δίκαιο, η ισχύς του οποίου μετρά πολλούς αιώνες.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι η έννοια της οικονομίας έχει ενταχθεί στον Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος (ν. 590/1977). Το άρθρο 4, παρ. 1 αναφέρει: «Αποφασίζει περὶ τῆς ἀσκήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας, συγκαταβάσεως καὶ ἐπιεικειᾶς τῆς Ἐκκλησίας». Αντίστοιχα, το άρθρο 6, παρ. 3 αναφέρει: «Ἐπὶ ζητημάτων ὅμως θεμελιώδους κατὰ τὴν κρίσιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας σημασίας καὶ σπουδαιότητος διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς τῆς ἐπιβολῆς ποινῆς ἀφορισμοῦ καὶ τῆς ἀσκήσεως κατ' ἐκκλησιαστικὴν οἰκονομίαν συγκαταβάσεως καὶ ἐπιεικειᾶς τῆς Ἐκκλησίας, αἱ ἀποφάσεις λαμβάνονται διὰ

πλειοψηφίας τῶν 2/3 τουλάχιστον τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν μελῶν τῆς Ἱεραρχίας» (Φειδάς, 1998, σ. 441). Ωστόσο, δεν ὑπάρχει εἰδικότερη αναφορά οὔτε στο περιεχόμενο οὔτε στη σημασία που αποδίδεται στη συγκεκριμένη ἔννοια.

Συμπέρασμα

Οἱ πηγές του Εκκλησιαστικοῦ Δικαίου συνδέονται με το Κανονικό Δίκαιο της Ορθόδοξης Εκκλησίας, το οποίο καθορίζει το πρότυπο που πρέπει να ακολουθηθεῖ για την ορθή εκτέλεση μιας πράξης. Ἀντλεί ἀπό τους Ἱερούς Κανόνες, οἱ οποίοι βοηθοῦν στην αντιμετώπιση εκκλησιαστικῶν ζητημάτων, ὅπως αὐτά προκύπτουν μέσα στην Εκκλησία και αφοροῦν στην πίστη ἢ την εκτροπή ἀπὸ αὐτή, συνεισφέροντας, ὥστε να ὑπάρχει ορθή βίωση της ἐν Χριστῷ Θείας Ἀποκαλύψεως. Ἡ Εκκλησία, μέσω της εφαρμογῆς του Εκκλησιαστικοῦ Δικαίου, ἀποσκοπεῖ να εκπληρώσει τους στόχους της, οἱ οποίοι εἶναι ο ποιμενικός και ο σωτηριολογικός. Σε αὐτό το πλαίσιο ἡ εκκλησιαστικὴ ἐξουσία ὅπως αὐτὴ εκφράζεται σε διάφορες ἐκφάνσεις, ἔχει ὡς βάση και τελικὴ ἐπιδίωξη τὴν υπηρετήση του ἀνωτέρω σκοποῦ. Εἶναι δεδομένο, ὡστόσο, ὅτι ἡ εφαρμογὴ τῶν Ἱερῶν Κανόνων δεν συνδέεται μόνο με τὴν ἀκρίβεια τῆς τήρησης τῶν δογμάτων πίστεως ἀλλὰ ἐνίοτε και με τὴν οικονομία, ἡ οποία στο πλαίσιο τῆς Εκκλησίας συνδέεται με μιὰ συγκαταβατικὴ αντιμετώπιση τῆς ἀλήθειας, ἡ οποία συμπληρώνει τους Ἱερούς Κανόνες και ἀσκεῖται ἀπὸ τον εκκλησιαστικὸν ἡγέτη στη βάση του πνεύματος τῆς ἐρμηνευτικῆς ἐλευθερίας. Εἶναι ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ διάσταση, σε ὅ,τι ἀφορὰ τον ποιμενικὸ και σωτηριολογικὸ στόχο που ἐμπλουτίζει ἀλλὰ και καθιστὰ πιο σύνθετο και ἀπαιτητικὸ τὸ ρόλο του, στην ἐπίτευξη του ἐπιδιωκόμενου σκοποῦ. Εἶναι κάτω ἀπὸ αὐτὲς τὶς συνθήκες, που ο εκκλησιαστικὸς ἡγέτης καλεῖται να ἐπιτύχει τον ἐπιδιωκόμενον σκοπὸ και χρειάζεται ὡς ἐκ τούτου να ἀναπτύξει γνώσεις, δεξιότητες και ικανότητες, ὥστε να εκπληρῶνει τὴν ἀποστολὴ του.

Κεφάλαιο 2^ο Η Εκκλησιαστική Οικονομία

Με δεδομένη τη σημασία της εκκλησιαστικής οικονομίας για τους σκοπούς της Εκκλησίας αλλά και για το ρόλο και το έργο του εκκλησιαστικού ηγέτη, στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η έννοιά της και το εύρος του όρου, ακολουθεί ο επακριβής προσδιορισμός της, ενώ γίνεται μία περιεκτική αναφορά της νομικής διάστασής της, έτσι ώστε να γίνει κατανοητή η συνολική της φύση.

2.1 Η Έννοια της Εκκλησιαστικής Οικονομίας και η Ευρύτητα του Όρου

Ο όρος οικονομία προέρχεται από τις ελληνικές λέξεις «οἶκον» + «νέμειν / νέμεσθαι». Η συγκεκριμένη λέξη αποτέλεσε δάνειο πολλών άλλων ξένων γλωσσών αποκτώντας διεθνή φήμη. Κυριολεκτικά η λέξη οικονομία σημαίνει τη «**ρύθμιση**», την «τακτοποίηση», τη «διευθέτηση» των σχετιζόμενων **στοιχείων** με πράγματα, χρήματα ή γενικότερα καταστάσεις που αφορούν στον οίκο. Αν και στη σημερινή εποχή η έννοια περιορίζεται κυρίως σε ζητήματα που σχετίζονται με το χρήμα, ωστόσο, η έννοια της λέξης οικονομίας είναι πολύ ευρεία, μιας και «οικονόμος» θεωρείται αυτός που διαχειρίζεται, ο οικοδεσπότης, ενώ το ρήμα «οικονομώ» αφορά στη διοίκηση, τον τρόπο διαχείρισης ενός θέματος (Παπαθωμάς, 2015).

Από εκκλησιαστικής και θεολογικής άποψης η έννοια της οικονομίας εμφανίζει τρεις μορφές οι οποίες έχουν κυρίως μεταφορική χρεία.

Η πρώτη αφορά στη «Θεία Οικονομία», η οποία εφαρμόζεται μέσω της σάρκωσης του Λόγου του Θεού, καθώς και στο έργο απολύτρωσης του Χριστού.

Η δεύτερη ερμηνεία αφορά στην πνευματική και ηθική διοίκηση της Εκκλησίας όπως αυτή παρουσιάζεται στην Καινή Διαθήκη μέσα από τη δράση των Αποστόλων και των διαδόχων αυτών, δηλαδή των Επισκόπων.

Η τρίτη ερμηνεία αφορά στη ρύθμιση της ζωής και της τάξης της Εκκλησίας, δηλαδή του συνόλου των εκκλησιαστικών διατάξεων μέσω των οποίων επιδιώκεται η σωτηρία των πιστών (Αλιβιζάτος, 1949).

Οι προαναφερόμενες τρεις προεκτάσεις της έννοιας της εκκλησιαστικής οικονομίας δεν είναι αποκομμένες η μία από την άλλη, μιας και η εφαρμογή της οικονομίας αποτελεί όχι μόνο

συνέχεια αλλά και μίμηση της Οικονομίας του Θεού, της ενανθρώπισης του Κυρίου. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η εκκλησιαστική οικονομία θα πρέπει να ασκείται με γνώμονα την τήρηση των δογμάτων αλλά και των ορίων τους, τα οποία καθορίζονται τόσο από την Αγία Γραφή, όσο και από τα όσα επικύρωσαν οι Οικουμενικές Σύνοδοι (Γκρίλλας, 2015).

Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί σε αυτό το σημείο ότι η εκκλησιαστική οικονομία δεν ταυτίζεται σε καμία περίπτωση με τη Θεία Οικονομία. Η Θεία Οικονομία κυριαρχείται από την εφαρμογή της απόλυτης ακρίβειας, την εφαρμογή της δικαιοσύνης, χαρακτηρίζεται από αγιότητα και αγάπη. Η εκκλησιαστική οικονομία, ωστόσο, εφαρμόζεται μέσω της παρέκκλισης από την ακρίβεια, αλλά και της καθεστηκυίας εκκλησιαστικής τάξης. Ουσιαστικά, δεν υπάρχει ταύτιση μεταξύ Εκκλησιαστικής και Θείας Οικονομίας αλλά εξάρτηση της μίας από την άλλη, αφού στην ουσία η πρώτη βασίζει τη δυναμική της αλλά και το σωστικό χαρακτήρα της στη δεύτερη (Φούγιας, 1998).

Η εκκλησιαστική οικονομία επεκτείνει και εξειδικεύει το πλαίσιο εφαρμογής της Θείας Οικονομίας, χωρίς, ωστόσο, να ταυτίζεται με την τελευταία. Η παραπάνω θέση επιβεβαιώνεται και από την αναφορά του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Νικολάου σύμφωνα με τον οποίο «η οικονομία είναι «μίμησης τῆς Θείας φιλανθρωπίας» (Επιστολή 32, PG 111, 213A). Η Εκκλησία δείχνει συγκατάβαση στην αδυναμία του ανθρώπου και, επιδεικνύοντας πνεύμα επιείκειας, επιδιώκει να σώσει τους ανθρώπους μέσω της εφαρμογής, σε κάποιες περιπτώσεις, της εκκλησιαστικής οικονομίας, όπου εκφράζεται η αγάπη αλλά και η εφαρμογή της δικαιοσύνης της Θείας Οικονομίας (Μανώλης, 2015).

Η Εκκλησία λειτουργώντας σε ένα αγαθό και φιλόνητο κλίμα επιδιώκει να ενεργεί διαφορετικά από τον τρόπο με τον οποίο εφαρμόζεται το κοσμικό Δίκαιο, όσον αφορά στις συνέπειες των παραβατών. Η Εκκλησία, έχουσα ως πρώτο και μοναδικό της σκοπό τη σωτηρία του ανθρώπου, επιδιώκει τη σύνδεσή του όσο το δυνατόν περισσότερο με το Χριστό. Στο πλαίσιο αυτό εφαρμόζει την «Οικονομία της Χάριτος», καλώντας το σύνολο των βαπτισμένων να βιώσουν το εκκλησιαστικό μυστήριο και να οδηγηθούν στη σωτηρία. Στην ουσία, η εκκλησιαστική οικονομία αποτελεί το μέσο με το οποίο ο άνθρωπος που «ασθενεί» πληρώνεται από το Άγιο Πνεύμα. Η παραπάνω άποψη επιβεβαιώνεται μέσα από τη θέση του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου, σύμφωνα με τον οποίο ο Κανόνας λειτουργεί ως ένα πρότυπο για τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να συμπεριφέρονται οι άνθρωποι, αποτελώντας αρχικά ένα όργανο που εκφράζει την ευθυκρισία και το μέτρο. Η εκκλησιαστική οικονομία αποτελεί, στην ουσία,

μία από τις συνέπειες της εφαρμογής των εκκλησιαστικών κανόνων όσον αφορά σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, ώστε να πραγματοποιηθούν οι υψηλότεροι σκοποί της θρησκείας. Κάθε εκκλησιαστικός κανόνας είναι αποτέλεσμα μίας πιο υψηλής και μη καταγεγραμμένης αρχής όπου απώτερος σκοπός είναι η πραγματοποίησή της (Papaderos, 2006).

Ο εκκλησιαστικός ηγέτης καλείται μέσω της Αγίας Γραφής και των Ιερών Κανόνων να εφαρμόσει στην καθημερινότητα το δόγμα του Χριστιανισμού και τη Διδασκαλία του Χριστού, προκειμένου να οδηγήσει τους πιστούς στη σωτηρία (Κολιοφούτης Α., 2018, σελ. 8).

2.2 Η Νομική Διάσταση της Εκκλησιαστικής Οικονομίας

Μεταξύ των κανονολόγων υπάρχει διαφωνία όσον αφορά στην εκκλησιαστική οικονομία ως προς το εάν θεμελιώνεται σε νομικό επίπεδο. Αρχικώς, αυτό που πρέπει να αναφερθεί είναι ότι η εκκλησιαστική οικονομία διαφέρει από το «προνόμιο» (*privilegium*), μιας και αυτό έχει ως προαπαιτούμενο να έχει θεσπιστεί ειδικός νόμος, μέσω του οποίου θα προσδιορίζονται τα ειδικά δικαιώματα για τον ευεργετούμενο λόγω της παρέκκλισης από την εφαρμογή της ισχύος του εκάστοτε νόμου. Επιπλέον, πρέπει να διευκρινιστεί ότι η «άφεση» είναι ως έννοια στενότερη περιεχομένου και δεν είναι απαραίτητη για την άσκησή της η εφαρμογή της εκκλησιαστικής οικονομίας, εάν ο επιτιμηθείς έχει υποστεί τις συνέπειες της τιμωρίας του.

Ακόμη, πρέπει να τονιστεί ότι η εκκλησιαστική οικονομία έχει σημαντική διαφορά και από τη δικανική έννοια της «χάριτος» στο ενδεχόμενο που η τελευταία εφαρμόζεται στις περιπτώσεις όπου έχει επιβληθεί η ποινή από το εκάστοτε εξουσιοδοτημένο εκκλησιαστικό δικαστικό όργανο, ενώ δεν πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι η χάρις στην περίπτωση του ελληνικού εκκλησιαστικού δικαίου ακολουθεί ένα πλαίσιο δικονομικών κανόνων και περιορισμών (Κοτσώνης, 1957). Η δικανική διάσταση της επιείκειας δε σχετίζεται ούτε με τον ανθρωπισμό ούτε με κάποια ήπια ψυχολογική διάσταση, αλλά εντάσσεται πλήρως και σε ολοκληρωτικό βαθμό στο πλαίσιο που ορίζει το δικανικό σύστημα. Πρόκειται στην ουσία για συστατικό στοιχείο του δικαίου, κάτι που δε γίνεται αποδεκτό όσον αφορά στην εκκλησιαστική οικονομία. Η επιείκεια δεν αποτελεί μία αξία, η οποία βρίσκεται εκτός του δικανικού πλαισίου και ο ρόλος της είναι «εξωτερικός» και παρεμβατικός. Συνεπώς, ο ερμηνευτής της εκάστοτε περίπτωσης δεν μπορεί να επικαλείται την επιείκεια, ώστε να διορθώσει κάποιο πόρισμα, που

προήλθε από δικανική κρίση (Τσαγρή, 1972). Αντίστοιχα, το ίδιο ακριβώς δεν μπορεί να υποστηριχθεί και όσον αφορά στην εφαρμογή της εκκλησιαστικής οικονομίας.

Συνεχίζοντας η Τσαγρή (1972) επισημαίνει ότι η Εκκλησία μπορεί να ασκεί ποινική δίωξη μέσω της εφαρμογής της αρχής «κολάζειν διὰ τῆς οικονομίας». Στην ουσία, μέσω της οικονομίας εφαρμόζεται η τιμωρία. Ο νομοθέτης του κανονικού δικαίου, εφαρμόζοντας την παραπάνω αρχή, επιδιώκει να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την αμαρτία μέσω της εφαρμογής μίας συγκεκριμένης θεραπείας για την εκάστοτε ειδική περίπτωση, αν επικρατούν καταστάσεις που είναι απρόοπτες. Σε αυτήν την περίπτωση θεωρείται πιο ωφέλιμο από το όργανο που εφαρμόζει την οικονομία να καταφύγει σε εκείνα τα μέσα που θα του επιτρέψουν να παρεκκλίνει από τα όσα ορίζει η επιταγή του εκάστοτε εκκλησιαστικού κανόνα (Παναγιωτάκος, 1962).

Η Εκκλησία κάνει χρήση του όρου οικονομία, ώστε να φανερώσει έως ποιου σημείου ο πνευματικός διαθέτει ελευθερίες ως προς τις κινήσεις του, ως προς την εξατομίκευση των επιτιμίων. Το αρμόδιο εκκλησιαστικό όργανο, το οποίο εφαρμόζει την οικονομία, θα λάβει υπ' όψιν του τον ορθολογικό τρόπο απονομής της δικαιοσύνης, ωστόσο η τελευταία, η οποία εκπορεύεται από το Θείο, δεν εντάσσεται σε νομικά πλαίσια, με συνέπεια το δίκαιο να υποτάσσεται στο Άγιο Πνεύμα, κάτι που επικυρώνει και τη μυστηριακή διάσταση της Εκκλησίας. Μέσω της εφαρμογής της οικονομίας επιβεβαιώνεται η ελευθερία της Εκκλησίας ως ένα βαθμό και η αποδέσμευσή της από τις ρυθμίσεις που η ίδια έχει θεσπίσει (Παπαθωμάς, 2015).

Στην ουσία, αν και οι κανόνες της Εκκλησίας δεν μεταβάλλονται, ωστόσο μεταβάλλεται η βαρύτητα του επιτιμίου. Κάθε αρμόδιο εκκλησιαστικό όργανο όταν καλείται να εφαρμόσει το σχετικό επιτίμιο, πρέπει να συνυπολογίζει τον χαρακτήρα και την προσωπικότητα του ενόχου, εάν υπάρχει ή όχι η εν Χριστώ παιδεία, το πώς αυτό το άτομο έχει ανατραφεί και κάτω από ποιες συνθήκες, καθώς και το γενικότερο και ειδικότερο πλαίσιο της συμπεριφοράς του. Ο κάθε Πνευματικός εφαρμόζει την εκκλησιαστική οικονομία με ακρίβεια, δηλαδή δεν επιδιώκει μέσω των πράξεών του να αντιταχθεί στην ακρίβεια του κάθε εκκλησιαστικού κανόνα, αλλά επιδιώκει μέσω της εφαρμογής της αυτή να εξατομικεύεται με γνώμονα την αγάπη και τη σωτηρία του ανθρώπου (Χριστιανάκη- Γλάρου, 2015).

Η αρχή της οικονομίας πρέπει να εφαρμόζεται μέσω της όσο το δυνατόν μεγαλύτερης ακρίβειας, ώστε να μην καταπατηθούν οι ιεροί εκκλησιαστικοί θεσμοί. Η σπουδαιότητα της παραπάνω στάσης του Πνευματικού, επίσης, φανερώνεται και μέσα από το γεγονός ότι δεν έχουν καταγραφεί με ακρίβεια οι περιπτώσεις που μπορεί να εφαρμόζεται η οικονομία. Ο Πνευματικός καλείται μέσω της εφαρμογής της εκκλησιαστικής οικονομίας να ισορροπήσει μεταξύ της εφαρμογής των γενικών εκκλησιαστικών κανόνων και της δυνατότητας εξειδίκευσης αυτών, ώστε μέσω της επιβολής των κατάλληλων επιτιμίων να υπάρξει αντιμετώπιση της αμαρτίας και το άτομο που αμάρτησε να αντιληφθεί το σφάλμα του (Ανδρούτσος, 1992).

2.3 Εκκλησιαστική Οικονομία και Διοίκηση

Η οικονομία είναι άμεσα συσχετισμένη με τη διάθεση όσων διοικούν την Εκκλησία να είναι φιλόανθρωποι και συγκαταβατικοί, δηλαδή επιεικείς, ώστε σε κάποιες περιπτώσεις, όταν κριθεί αναγκαίο, να αναστείλουν την εφαρμογή των εκκλησιαστικών διατάξεων και κανόνων, χωρίς να παρεκκλίνουν, όμως, από τα δογματικά όρια της Εκκλησίας. Η διαχείριση αυτή, είτε περιορισμένη είτε πλήρης όσον αφορά στις κανονικές και εκκλησιαστικές διατάξεις, αποσκοπεί στον καλύτερο χειρισμό διαφόρων περιπτώσεων που κρίνονται δύσκολες και κρίσιμες για την Εκκλησία, αποσκοπώντας παράλληλα στη σωτηρία του πληρώματος των πιστών (Αλιβιζάτος, 1949).

Σε αυτές τις περιπτώσεις καθίσταται σαφές ότι ακόμη και εντός της Εκκλησίας, η οποία αποτελεί ένα ζωντανό οργανισμό και σε συνεχή εξέλιξη, πολλές φορές παρουσιάζεται η ανάγκη για ανθρώπους, οι οποίοι πέραν από τα δόγματα που υπηρετούν, έχουν τις ικανότητες να διοικούν. Και με την έννοια της διοίκησης εννοούμε από μία μικρή ενορία μέχρι το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Επίσης, με την έννοια της διοίκησης εννοούμε τόσο στο εσωτερικό της εκκλησίας ή του ναού όσο και στο σύνολο των πιστών που προσφεύγουν προς την εκκλησία.

Οι χαρισματικοί διευθύνοντες, οι ηγέτες μπορούν να διακριθούν και στο μεγάλο αλλά και στο μικρό, να δουν πέρα από τα στενά όρια των Κανόνων, χωρίς, βεβαίως, να πέσουν σε δογματικά σφάλματα, με απώτερο σκοπό πάντα να προσελκύσουν τους πιστούς στο σωστό δρόμο της θείας λατρείας και, με τον τρόπο αυτό, στη σωτηρία τους. Βέβαια, χρειάζεται

προσοχή, προκειμένου να αποφευχθεί η προσωπολατρεία και να χαθεί το ουσιαστικό σωτήριο μήνυμα, η πορεία προς τον Τριαδικό Θεό.

Παρόλο που η Εκκλησία χρειάζεται σωστούς διευθύνοντες και ηγέτες, χρειάζεται μεγάλη προσοχή στη μετάδοση του μηνύματος για αποφυγή παρερμηνειών.

Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, βασικός στόχος της Εκκλησίας αποτελεί η σωτηρία των μελών της. Ο στόχος αυτός επιτυγχάνεται με την ενεργή συμμετοχή τους στη ζωή της Εκκλησίας. Για να επιτευχθεί αυτό, ο ποιμένας θα πρέπει να αποτελεί παράδειγμα μίμησης και έμπνευση για τους πιστούς. Με το παράδειγμά του, θα πρέπει να υποτάσσει το ατομικό συμφέρον στο συμφέρον της Εκκλησίας και να παρακινεί το ποίμνιό του να τον ακολουθήσει και να εργαστεί με αγάπη και προθυμία για την επίτευξη του στόχου (Κολιοφούτης Α., 2018, σελ. 32).

Με βάση όσα αναφέρθηκαν, εύκολα συμπεραίνουμε ότι ο ποιμένας δεν αποτελεί απλώς έναν παιδαγωγό για το ποίμνιό του, το οποίο συμβουλεύει, νουθετεί, ή τιμωρεί αλλά πνευματικό ηγέτη, η δύναμη του οποίου μεταδίδει την Αλήθεια του Θεού και τον καθιστά οδηγό, τον οποίο καλούνται να ακολουθήσουν οι πιστοί (Κολιοφούτης Α., 2018, σελ. 34-35).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα χαρισματικού ηγέτη, που στα χρόνια της διακονίας του έστρεψε μεγάλο μέρος της κοινωνίας και, κυρίως, της νεολαίας στην Εκκλησία, αποτελεί ο Μακαριστός Αρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος.

Ωστόσο, αν και η εκκλησιαστική οικονομία έχει εφαρμοστεί από τους διοικούντες την Εκκλησία, ο όρος δεν έχει προσδιοριστεί με ακρίβεια. Αυτό ενδεχομένως συμβαίνει, διότι ένας ακριβής προσδιορισμός της έννοιας θα περιόριζε σημαντικά τις δυνατότητες χειρισμού της κάθε περίπτωσης, αφού δεν είναι δυνατόν να προβλεφθούν όλες και, προφανώς, θα δημιουργούσε σημαντικά και περισσότερα προβλήματα από αυτά που καλείται να επιλύσει σε σχέση με την επίτευξη του σωτηριολογικού έργου της Εκκλησίας. Η σημασιολογική ερμηνεία της εκκλησιαστικής οικονομίας και στο πλαίσιο του κανονικού δικαίου, αφορούσε στη δυνατότητα «διάκρισης» ή και «εξατομίκευσης» κάποιου εκκλησιαστικού κανόνα. Στην ουσία, η Εκκλησία επιδείκνυε από την πλευρά της μία επιεική στάση και ήταν πιο ευέλικτη όσον αφορά στην ερμηνευτική της διάθεση προς τους Ιερούς Κανόνες. Αυτή, ωστόσο, η ευέλικτη ερμηνευτική διάθεση εμφορούνταν και εφαρμοζόταν με γνώμονα το ποιμαντικό της έργο. Συνεπώς, η Εκκλησία σε κάποιες περιπτώσεις, στις οποίες έκρινε ότι θα απέβαιναν προς όφελος του κλήρου

και των πιστών, απέφευγε να εφαρμόσει εκείνα τα επιτίμια, τα οποία αφορούσαν σε ποινές που όριζαν οι εκκλησιαστικοί νόμοι (Παπαθωμάς, 2015).

Πρέπει να επισημανθεί ότι μία ερμηνεία της έννοιας της οικονομίας, η οποία θα υποστήριζε ότι ως οικονομία ορίζεται η μη ακριβής και αυστηρή τήρηση των εκκλησιαστικών κανόνων και διατάξεων, δηλαδή η τάση της Εκκλησίας να παρεκκλίνει από τους προαναφερόμενους, εν γένει θα οδηγούσε στο λανθασμένο συμπέρασμα ότι κάθε παρέμβαση από μέρους των διοικούντων την Εκκλησία ως προς τους κανόνες της, θεωρείται οικονομία (Δυοβουνιώτης, 1957). Αυτό, όμως, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί σωστό, διότι και η πιστή τήρηση των κανόνων σε αρκετές περιπτώσεις που επιβάλλεται, αποτελεί και αυτό οικονομία. Οικονομία σε κάθε περίπτωση είναι αυτό που πρέπει να προκριθεί για να επιτευχθεί το καλύτερο δυνατόν αποτέλεσμα είτε προβλέπεται από τους κανόνες είτε όχι, αρκεί, βεβαίως, όπως προαναφέρθηκε, να μη υπάρχει παρέκκλιση από το δόγμα. Είναι, δηλαδή με άλλα λόγια, ένας τρόπος άσκησης διοίκησης εντός της Εκκλησίας.

Στην ουσία, η περίπτωση γενικευτικής αντίληψης της προαναφερόμενης έννοιας δεν ανταποκρίνεται στον πραγματικό σκοπό της έννοιας της οικονομίας, ο οποίος αφορά μόνο στην επιείκεια της Εκκλησίας σε συγκεκριμένες και μεμονωμένες περιπτώσεις. Επίσης, δίπλα στα παραπάνω πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν τόσο το ότι η Εκκλησία κατά την ιστορική της πορεία δεν έχει προσδιορίσει επακριβώς την ερμηνεία του όρου όσο και το ότι δεν εφαρμόζει την εκκλησιαστική οικονομία συνεχώς και ομοιόμορφα, σε βαθμό που να ταυτίζεται η εφαρμογή της με την αντίληψη περί εκκλησιαστικού δικαίου. Αυτές οι δύο τοποθετήσεις της Εκκλησίας φανερώνουν ότι η εφαρμογή της οικονομίας αποτελεί μία ενσυνείδητη παρέκκλιση από τους εκκλησιαστικούς κανόνες δικαίου και η εφαρμογή της έχει ποιμαντική και σωτηριολογική βάση. Στην ουσία, η εφαρμογή της εκκλησιαστικής οικονομίας επιδιώκει να λειτουργήσει γεφυρωποιητικά και θεραπευτικά σε περιπτώσεις νομικών ή πραγματικών ασυμφωνιών που προκύπτουν ανάμεσα στις επιταγές των κανόνων Δικαίου και στην πραγματικότητα (Τρωιανός-Πούλης, 2003).

Ολοκληρώνοντας, η οικονομία, εντασσόμενη στο πλαίσιο των αρχών του κανονικού δικαίου, φανερώνει την επιείκεια της Εκκλησίας για ορισμένες εξατομικευμένες περιπτώσεις όσον αφορά στη μη εφαρμογή κάποιου κανόνα δικαίου είτε μελλοντικά, είτε αναδρομικά, με τέτοιο τρόπο, ώστε στην περίπτωση του μέλλοντος να μην υπάρξουν οι συνέπειες του εφαρμοζόμενου κανόνα δικαίου, στην περίπτωση της αναδρομικής ισχύος να ατονήσουν αυτές.

Δεν υπάρχει περιορισμός ως προς την εφαρμογή της εκκλησιαστικής οικονομίας, κάτι που επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι δεν υπάρχει και αντίστοιχος κανόνας δικαίου που να ρυθμίζει την έννοια σαφώς. Συνεπώς, υπάρχει η δυνατότητα εξαίρεσης κανόνων ή διατάξεων του εκκλησιαστικού δικαίου με την προϋπόθεση ότι δεν υπάρχει παραβίαση οποιουδήποτε δόγματος της Πίστης, το οποίο έχουν επικυρώσει είτε οι Οικουμενικές Σύνοδοι είτε εντάσσεται στην Εκκλησιαστική Παράδοση.

Η οικονομία εφαρμόζεται με σκοπό την εφαρμογή του δικαίου, όπου δίκαιο θεωρείται ό,τι είναι σε κάθε περίπτωση ορθό. Σύμφωνα με την ποιμαντική και σωτηριολογική αντίληψη της Εκκλησίας δίκαιο και ορθό θεωρείται η σωτηρία του ανθρώπου. Εφ' όσον η εφαρμογή της εκκλησιαστικής οικονομίας επιτυγχάνει το δίκαιο και σωστό, μπορεί να υποστηριχθεί ότι η ακρίβεια και η οικονομία αποτελούν τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, δηλαδή του δικαίου και του ορθού (Μπούμης, 1971).

Χρησιμοποιώντας όρους διοίκησης, θα μπορούσε να σημειωθεί ότι η εκκλησιαστική οικονομία και η απορρέουσα διοίκηση εμπεριέχουν αρκετά κοινά στοιχεία με αυτά που συναντάμε σε μία διαπραγμάτευση σε ένα επιχειρηματικό περιβάλλον. Σε μία διαπραγμάτευση έχουμε κάποιες επιλογές για να διαχειριστούμε την κρίση. Αυτή που θα είναι η πιο θετική και για τις δύο πλευρές είναι η αμοιβαία επωφελής (win-win). Σε αυτήν την περίπτωση και οι δύο πλευρές παρουσιάζουν μια διάθεση συνεργασίας, κάτι που αποτελεί το πιο παραγωγικό κομμάτι της διαχείρισης και προαπαιτούμενο, και με τον τρόπο αυτό και τα δύο μέρη επιτυγχάνουν να κερδίσουν (Παντελίδη, 2018).

Εντός της Εκκλησίας αυτό μπορούμε να το αντιληφθούμε ως νίκη και του παραβάτη (είτε αναφερόμαστε σε μέλος του κλήρου είτε σε πιστό) και της Εκκλησίας, αφού μέσω της διαπραγμάτευσης, δηλαδή της οικονομίας, επιτυγχάνεται αφ' ενός η συγχώρεση του παραβάτη και η σωτηρία του αφ' ετέρου η Εκκλησία επιτελεί επιτυχώς το σωτηριολογικό της έργο.

Για την ανωτέρω επιτυχή κατάληξη θα μεσολαβήσει το στάδιο της επικοινωνίας. Κατά το στάδιο αυτό ο πομπός και ο δέκτης (ρόλοι που εναλλάσσονται μεταξύ των συμμετεχόντων στη διαπραγμάτευση) θα διακινήσουν μεταξύ τους συναισθήματα και πληροφορίες (Παντελίδη, 2018), θα δημιουργήσουν μία αλληλεπίδραση, η οποία κατά βάση τονίζει τη δυναμικότητα της ανθρώπινης επικοινωνίας. Και αναφερόμενοι σε επικοινωνία εννοούμε τόσο το περιεχόμενο αυτής, δηλαδή όσα συζητούνται ή εκφράζονται με οποιονδήποτε τρόπο όσο και τη διαδικασία μεταξύ των δύο μερών (Παντελίδη, 2018).

Το ζητούμενο, πάντως, είτε εξετάζεται μία επιχείρηση είτε η Εκκλησία, είναι η εξομάλυνση της κατάστασης. Για να επιτευχθεί αυτό χρειάζεται καθαρό μυαλό και θετική σκέψη, και θεία φώτιση και ενσυναίσθηση, αντίστοιχα.

Και, όπως η επιχείρηση θα μάθει από τα λάθη της και θα δει την κρίση ως ευκαιρία βελτίωσης, έτσι και η Εκκλησία είτε σε επίπεδο διοικητικό είτε σε επίπεδο προσωπικό (ιερέα-πιστού) είτε σε επίπεδο πνευματικό, με διάκριση, θα πρέπει να δει την κάθε πτώση, την κάθε αμαρτία, το κάθε παράπτωμα ως ένα σκαλοπάτι για την περαιτέρω ανύψωση, ως ένα στάδιο απαραίτητο για βελτίωση, ως μια επιπλέον ευκαιρία για κοινωνία με το Θεό μέσω της κατανόησης του σφάλματος, της αυτογνωσίας, της μετάνοιας, της εξομολόγησης και της άφεσης.

Αυτό που αξίζει να σημειωθεί και στις δύο περιπτώσεις, την επιχείρηση και την Εκκλησία, είναι ότι θα πρέπει συνεχώς να ελέγχουν το εσωτερικό και εξωτερικό τους περιβάλλον, να προσαρμόζονται σε αυτό όταν και όπου απαιτείται και να βελτιώνονται. Κάτι επίσης, σημαντικό είναι και οι δύο οργανισμοί να είναι προ-δραστικοί και όχι αντί-δραστικοί. Με άλλα λόγια, θα πρέπει να προλαβαίνουν τις κρίσεις και όχι να προσπαθούν εκ των υστέρων α τις αντιμετωπίσουν.

2.4 Όργανα Παροχής της Εκκλησιαστικής Οικονομίας

Οι κανόνες της Εκκλησίας δεν ορίζουν ποιο όργανο μπορεί να εφαρμόσει την εκκλησιαστική οικονομία σε κάθε περίπτωση, αλλά ότι ως αρμόδιο όργανο για να εφαρμόζει την εκκλησιαστική οικονομία είναι αυτό που νομοθετεί ή επιβλέπει την τήρηση της ακρίβειας «όπερ έχει και την εξουσίαν του “δεσμείν” και “λύει”». Ωστόσο, θεωρείται αυτονόητο ότι το όργανο που εφαρμόζει την οικονομία πρέπει να βρίσκεται σε ανώτερη ιεραρχικά θέση σε σχέση με αυτό που ζητά να του εφαρμοστεί (Μπούμης, 1971).

Ο Κύριος προσέφερε την εξουσία άσκησης της οικονομίας αρχικά στους μαθητές και Αποστόλους, όπως επιβεβαιώνεται τόσο μέσα από το Κατ' Ματθαίον Ευαγγέλιο «καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ὃ ἐὰν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ὃ ἐὰν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Πρρβλ. Ματθαίου 16,19), «Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅσα ἐὰν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὅσα

ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ.» (Πρρβλ. Ματθαίου 18,18), ὅσο και ἀπὸ τὴν μαρτυρία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στὴν Α΄ Κορινθίους (4,1) ἐπιστολή: «ΟΥΤΩΣ ἡμᾶς λογιζέσθω ἄνθρωπος, ὡς ὑπηρέτας Χριστοῦ καὶ οἰκονόμους μυστηρίων Θεοῦ».

Στὴ συνέχεια, ἡ ἐξουσία μεταβιβάστηκε στους διαδόχους τῶν Ἀποστόλων, τους ἐπισκόπους (Μπούμης, 1971). Ἡ παραπάνω θέση επιβεβαιώνεται ἀρχικὰ ἀπὸ τὴν Κανονικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Παράδοση. Ἀναλυτικότερα, ὁ 5^{ος} κανόνας τῆς Συνόδου τῆς Ἀγκυρας ἀναφέρει «τούς δὲ ἐπίσκοπους ἐξουσίαν ἔχειν, τὸν τρόπον τῆς ἐπιστροφῆς δοκιμάσαντας, φιλανθρωπεύεσθαι ἢ πλείονα προστιθέναι χρόνον». Ἐπίσης, ὁ 12^{ος} κανόνας τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου σημειώνει «μετὰ τοῦ ἐξεῖναι τῷ ἐπίσκόπῳ καὶ φιλανθρωπότερόν τι περὶ αὐτῶν βουλευσασθαι», ὅπως και ὁ 16^{ος} Κανόνας τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐπισημαίνει «Παρθένον ἀναθεῖσαν ἑαυτὴν τῷ δεσπότη Θεῷ, ὡσαύτως δὲ καὶ μονάζοντας, μὴ ἐξεῖναι γάμῳ προσομιλεῖν. Εἰ δέ γε εὐρεθεῖεν τοῦτο ποιοῦντες, ἔστωσαν ἀκοινώνητοι. Ὁρίσαμεν δὲ ἔχειν τὴν αὐθεντίαν τῆς ἐπ’ αὐτοῖς φιλανθρωπίας τὸν κατὰ τόπον ἐπίσκοπον» (Φειδάς, 1998)

Ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἀλιβιζάτος (1949) «Εἰς πρῶτον βαθμὸν ὁ ἐπίσκοπος εἶναι ὁ ἔχων τὸ δικαίωμα τῆς ἐφαρμογῆς τῆς οικονομίας». Ἐπίσης, **οἱ εκπρόσωποι τοῦ ἐπισκόπου**, ἐφ’ ὅσον εἶναι ἐξουσιοδοτημένοι γι’ αὐτὸ ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο, δύνανται νὰ ἀποτελέσουν τὰ ὄργανα τῆς παροχῆς τῆς οικονομίας (Μπούμης, 1971).

Τελικὰ, τὸ δικαίωμα τῆς ἐφαρμογῆς τῆς οικονομίας «περιέρχεται ἀπὸ τὸν κατώτερον συνόδων εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν» (Ἀλιβιζάτος, 1949). Γίνεται, ἐπομένως, ἀντιληπτό ὅτι ὑπάρχει μίᾳ σχετικὴ ἀρμοδιότητα σε ὅλο τὸ πλήρωμα ὅλων τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, «ἐφόσον εἰς τὴν καθολικὴν παραδοχὴν τῶν ἀποφάσεων τῶν συνόδων ἔχει ἐνεργὸν μέρος και τὸ καθόλου τῆς Ἐκκλησίας πλήρωμα» (Κοτσώνης, 1957).

Στὸ παρελθόν τὸ ἀρμόδιο ὄργανο γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς οικονομίας ὀριζόταν με βάση τὸ κατὰ περίπτωσιν ζήτημα ποῦ ἀνέκυπτε. Γιὰ παράδειγμα, ἐάν ἡ φύσιν τοῦ προβλήματος ἦταν ἀτομικὴ, τότε ὡς υπεύθυνα ὄργανα θεωροῦνταν οἱ ἐπίσκοποι, οἱ μητροπολίτες και οἱ πατριάρχες. Ἐάν ἦταν συλλογικὸ, τότε υπεύθينو ἐκκλησιαστικὸ ὄργανο ἦταν ἡ Σύνοδος. Σήμερα, υπεύθينو ὄργανο στὴν Ελλάδα θεωρεῖται ἡ ΙΣΙ (Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας) ὅπως ὀρίζεται ἀπὸ τὸ ἀρθ. 4 ἐδ. δ΄ παρ. 3 τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη τῆς Ελλάδας «[ἡ ΙΣΙ] ἀποφασίζει περὶ τῆς ἀσκήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς οικονομίας, συγκαταβάσεως καὶ ἐπιεικειᾶς τῆς Ἐκκλησίας».

Όσον αφορά στον ιερέα, δεν του παρέχεται το δικαίωμα της οικονομίας με εξαίρεση τη δυνατότητα που του προσφέρεται μέσω του μυστηρίου της Εξομολογήσεως, όπου του επιτρέπεται να χρησιμοποιήσει τα επιτίμια με σκοπό την εφαρμογή της επιείκειας ή της φιλανθρωπίας. Η παραπάνω θέση επιβεβαιώνεται μέσα από τον Νικηφόρο τον Ομολογητή και συγκεκριμένα τον 9^ο κανόνα, όπου επιτρέπεται στον ιερέα να παρέχει Μετάληψη κατ' οικονομίαν σε ασθενή σε όλη τη διάρκεια του εικοσιτετράωρου χωρίς να έχει προηγηθεί όλη η τελετουργία «Δεῖ μεταδιδόναι τῆς θείας κοινωνίας τῷ ἀσθενοῦντι, ἀποθανεῖν κινδυνεύοντι, καὶ μετὰ τὸ γεύσασθαι βρώσεως» (Φειδάς, 1998).

Όσον αφορά στα άτομα που βρίσκονται στον βαθμό του επισκόπου, αυτά υφίστανται σημαντικούς περιορισμούς όταν πρόκειται για σοβαρές περιπτώσεις. Ωστόσο, οι επίσκοποι μπορούν να διασφαλίζουν τη γνωμοδοτική τους παρέμβαση όσον αφορά στις περιπτώσεις άρσης ή μεταλλαγής των βαρύτερων ποινών για τις οποίες έχουν αποφασίσει τα ανώτερα εκκλησιαστικά δικαστήρια. Έτσι, το συνοδικό δικαστήριο, το οποίο είναι εξουσιοδοτημένο για την εφαρμογή της οικονομίας, χρειάζεται και τη γνωμοδότηση του οικείου επισκόπου (Αλιβιζάτος, 1949). Συνεπώς, υπάρχει συμμετοχή του επισκόπου όσον αφορά στην παροχή της εκκλησιαστικής οικονομίας. Συνοψίζοντας, γίνεται κατανοητό ότι τα αρμόδια όργανα άσκησης της εκκλησιαστικής οικονομίας δεν είναι καθορισμένα απόλυτα από τους Ιερούς Κανόνες.

Συμπέρασμα

Έχοντας αναδείξει την έννοια της εκκλησιαστικής οικονομίας στο προηγούμενο κεφάλαιο, προχωρήσαμε σε αυτό το κεφάλαιο στην ανάλυσή της που αρχικά εξήχθη ότι αυτή εμφανίζεται σε τρεις αλληλένδετες μορφές, και συγκεκριμένα στη θεία οικονομία, στην πνευματική και ηθική διοίκηση της Εκκλησίας και στη ρύθμιση της ζωής και της τάξης της Εκκλησίας. Ακόμα, η εκκλησιαστική οικονομία ταυτίζεται με τις δύο τελευταίες μορφές επιδιώκοντας να επεκτείνει το πλαίσιο εφαρμογής της πρώτης. Περαιτέρω, η εκκλησιαστική οικονομία μέσα από ένα πολυδιάστατο έργο επιδιώκει, διαφοροποιούμενη από το κοσμικό δίκαιο, να ενεργεί για την (επανα)σύνδεση του ανθρώπου με το Χριστό και τη σωτηρία του. Υλοποιώντας την εκκλησιαστική οικονομία ο εκκλησιαστικός ηγέτης δρα με τις κινήσεις που κρίνει προς εξατομίκευση των αναγκαίων πράξεων από την πλευρά του κάθε ατόμου. Στο

πλαίσιο αυτό η εκκλησιαστική οικονομία συνδέεται με τη διοίκηση, με αυτούς που διοικούν την Εκκλησία στις πιο πάνω μορφές, εντός των δογματικών ορίων της Εκκλησίας, για τον καλύτερο δυνατό χειρισμό των περιπτώσεων, σε σχέση πάντοτε με τους εκκλησιαστικούς σκοπούς. Οι γνώσεις, οι διοικητικές ικανότητες και δεξιότητες καθίστανται ως εκ τούτου αναγκαίες, μόνον που αυτές μετασχηματίζονται στις ανάγκες, τους σκοπούς και τους λειτουργικούς στόχους της Εκκλησίας. Το αποτέλεσμα και η μεγιστοποίηση εδώ δεν συνδέεται με αυτό ακριβώς που επιδιώκει η λειτουργούσα επιχείρηση και αναφέρεται στην αναπαραγωγή των κεφαλαίων της, αλλά, μέσω της πνευματικής και ηθικής της διοίκησης και της ρύθμισης της ζωής και της τάξης στην Εκκλησία, να παραμείνουν και να επανέρχονται τα άτομα στην ορθή πίστη και στην Εκκλησία. Και το ενδιαφέρον και η δυσκολία αυτής της μορφής διοίκησης βρίσκεται στον προσδιορισμό με πληρότητα της εκκλησιαστικής οικονομίας, που αυτό, βεβαίως, οδηγεί σε μια ευέλικτη ερμηνευτική διάθεση για αυτήν, ενώ ταυτόχρονα αναδεικνύει τις δυσκολίες, τις αναγκαίες δεξιότητες από την πλευρά του εκκλησιαστικού ηγέτη να διαπλεύσει έτσι, ώστε να επιτύχει το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα, όπως αυτό ορίστηκε πιο πάνω και που τελικά είναι η σωτηρία του ανθρώπου. Όπως σημειώθηκε, καθίσταται εμφανής η διασύνδεση της εκκλησιαστικής διοίκησης με τη διοίκηση των επιχειρήσεων σε ό,τι αφορά το εσωτερικό και εξωτερικό περιβάλλον, τον καθορισμό των σκοπών και λειτουργικών στόχων, τη διαπραγμάτευση, την επικοινωνία, τη διαχείριση κρίσεων και τη συνεχή βελτίωση της λειτουργίας της.

Κεφάλαιο 3^ο Ο Εκκλησιαστικός ηγέτης

Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι να αναδείξει το ρόλο του εκκλησιαστικού ηγέτη, ο οποίος σχετιζόμενος και με την κατ' οίκονομία αρχή, καθίσταται ουσιαστικότερος, δυναμικότερος και πάντοτε επιτελούμενος από τον άνθρωπο για τον άνθρωπο.

3.1 Ο πνευματικός και διοικητικός ρόλος του Εκκλησιαστικού Ηγέτη

Κάθε Πνευματικός καλείται να ποιμαίνει τους πιστούς όχι σύμφωνα με τη βούλησή του, αλλά σύμφωνα με τη Βούληση του Θεού, όπως η τελευταία εκφράζεται μέσω των Ιερών Εκκλησιαστικών Κανόνων (Καψάνης, 2003). Η Εκκλησία λειτουργεί σύμφωνα με τους Ιερούς Κανόνες, όπως αναφέρθηκε, οι οποίοι μέσω της φύλαξής τους, «όρους της δοθείσης ημίν ελευθερίας» (PG 65,989), συμβάλλουν στη ρύθμιση της ζωής των μελών της Εκκλησίας και καθορίζουν τα όρια της «εν Χριστώ ελευθερίας» του ποιμνίου. Στην πράξη, μέσω των Κανόνων εφαρμόζονται τα εκκλησιαστικά δόγματα σε πρακτική βάση στη ζωή των Χριστιανών, ενώ ταυτόχρονα αποτελούν και το αποτέλεσμα της συνεχούς επίβλεψης του Αγίου Πνεύματος στην εκκλησιαστική ζωή. Γίνεται, επομένως, αντιληπτό ότι τα προβλήματα που ανακύπτουν στη ζωή της Εκκλησίας πρέπει να λύνονται σύμφωνα με το λόγο του Θεού, ο οποίος υπάρχει στους εκκλησιαστικούς κανόνες και όχι με βάση την ανθρώπινη βούληση (Καψάνης, 2003).

Σε μία επιχείρηση και, ιδίως στην αντιμετώπιση μιας κρίσης, καθοριστικό ρόλο καλείται να παίζει ο διευθύνων, ο ηγέτης. Η έννοια του ηγέτη είναι μερικές φορές παρεξηγημένη, καθώς είναι αρκετοί αυτοί που θεωρούν ότι ο ηγέτης μπορεί να κάνει ό,τι θέλει. Αυτό, όμως, που είναι γενικώς αποδεκτό από τους μελετητές της επιστήμης του μάνατζμεντ είναι ότι ο ηγέτης και γεννιέται και γίνεται, καθώς είναι αναγκαίο για αυτό η εκπαίδευση, η απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων και η εμπειρία, οι οποίες μπορούν να διαμορφώσουν έναν ηγέτη. Είναι αυτός που έχει το στοιχείο μέσα του και το καλλιεργεί, έτσι ώστε ένας συνηθισμένος άνθρωπος να πράττει σημαντικά πράγματα. Και για να φτάσει κάποιος να θεωρείται ηγέτης, θα πρέπει να έχει ταπεινότητα. Αυτό είναι το χαρακτηριστικό των μεγάλων ηγετών. Γιατί μόνο τότε μπορεί να

δημιουργεί εθελοντές, οπαδούς, που θα πιστεύουν σε αυτόν και θα τον ακολουθούν (Ηλιού, 2019).

Κάπως έτσι περίπου είναι και ο εκκλησιαστικός ηγέτης, ο πνευματικός πατέρας που καλείται να πράξει ό,τι περνάει από το χέρι του για τη σωτηρία του ποιμνίου του. Κάθε Πνευματικός πρέπει να ασκεί το ποιμαντικό του λειτουργήμα έχοντας ως αρχή την επιδίωξη του μεγαλύτερου δυνατού αποτελέσματος με την πραγματοποίηση της μεγαλύτερης δυνατής θυσίας, η οποία μπορεί να φτάνει έως και την εκούσια αυτοπροσφορά της ζωής, ακολουθώντας το πρότυπο του σταυρωθέντος και αναστάντος Χριστού (Κολιοφούτης, 2018). Επίσης, χωρίς να υποτιμά κανείς τη σημασία τόσο του προγραμματισμού και της οργάνωσης, όσο και της διευθέτησης και του ελέγχου, κάθε Πνευματικός θα πρέπει να ενεργεί έχοντας στο νου του ότι ο Χριστός πρέπει να αποτελεί το σημείο αναφοράς, την αρχή κάθε πνευματικής δράσης του και ότι είναι η μία και μοναδική αυθεντία όσον αφορά στο έργο της διαποίμανσης (Αλιβιζάτος, 1949).

Ο ηγέτης στην επιχείρηση είναι αυτός που δημιουργεί οπαδούς και δίνει το όραμα. Στο Χριστιανισμό, χρησιμοποιώντας όρους μάνατζμεντ, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ηγέτης είναι ο Χριστός. Κατεβαίνοντας την εκκλησιαστική ιεραρχία, ο κάθε διακονών την Εκκλησία από τον απλό ιερέα ενός ακριτικού χωριού έως τον ανώτατο ιεράρχη, μπορεί να αποτελέσει ηγετική φυσιογνωμία, πάντα προς όφελος του ποιμνίου και ποτέ του ιδίου. Άλλωστε, η Εκκλησία καταδικάζει την προσωπολατρεία.

Βέβαια, σε μία επιχείρηση, πέρα από το κοινό καλό και την πρόοδο του οργανισμού, αρκετές φορές συναντάμε προσπάθειες προσωπικής ανέλιξης ή πλουτισμού σε βάρος, δυστυχώς, της επιχείρησης¹. Φυσικά, επειδή και στην Εκκλησία η διοίκηση ασκείται από ανθρώπους, οι οποίοι μπορούν εύκολα να υποπέσουν σε λάθη, έχουν κατά καιρούς δημιουργηθεί θέματα².

Αυτό που πρέπει να επισημανθεί και στις δύο περιπτώσεις είναι ότι άστοχες ή για προσωπικό όφελος ενέργειες δημιουργούν πλήγμα και στους δύο τύπους οργανισμού, την επιχείρηση και την Εκκλησία. Μόνο που στη δεύτερη περίπτωση, ακριβώς επειδή συνδέεται με το θρησκευτικό φρόνημα των ανθρώπων, που αποτελεί σημαντικό αξιακό παράγοντα της ανθρώπινης υπόστασης, λαμβάνει συνήθως μεγαλύτερες διαστάσεις από τις πραγματικές, τόσο

¹ Χαρακτηριστικό σύγχρονο παράδειγμα αποτελεί η υπόθεση της Folie Folie. Στη συγκεκριμένη περίπτωση οι αντιπρόσωποι της εταιρείας στην Ελλάδα καταχωρούσαν και παρουσίαζαν ψευδή στοιχεία, προκειμένου να αποκομίσουν οι ίδιοι οικονομικά οφέλη (<https://www.cnn.gr/news/ellada/story/201038/nees-kakoyrgimatikes-dioxeis-gia-tin-yprothesi-tis-folli-follie>).

² Ιδιαίτερα με αφορμή την οικονομική διαχείριση (<https://www.ethnos.gr/ekklesia/oikoymeniko-patriarheio/76121-arhiepiskopi-amerikis-skandalo-megatonon-apo-pontikoy-toy>)

από τους πιστούς, οι οποίοι και ενδιαφέρονται άμεσα, κυρίως, όμως, από τους πολέμιους της Εκκλησίας και του Χριστιανισμού.

Κάθε Πνευματικός δεν θα πρέπει να διακατέχεται από την αρχή της φιλαρχίας. Θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από ταπεινό φρόνημα και η ποιμαντική διακονία του να στηρίζεται στη βιβλική αρχή «οί ἔσχατοι ἔσονται πρῶτοι». Σε αυτό το πλαίσιο, ο Πνευματικός οφείλει να αγαπά και να στηρίζει τους συνανθρώπους του, έχοντας ως σημείο αναφοράς την αρχή της πνευματικής προαγωγής αλλά και της προόδου τού κάθε χριστιανού, ο οποίος αγωνίζεται για να κατακτήσει πνευματικές αρετές (Ράλλης- Ποτλής, 1966).

Το προφίλ του θα πρέπει να αποτελείται από πολιτική, ερευνητική και συναινετική διάσταση. Όσον αφορά στην πολιτική διάσταση, δεν θα πρέπει να επιδιώκει την εμπλοκή του σε συγκρούσεις, αλλά την κατάδειξη των ιδεών του. Ως προς την ερευνητική του διάσταση θα πρέπει να παίρνει αποφάσεις μετά από μεθοδικές διαδικασίες. Και όσον αφορά στη συναινετική θα πρέπει να επιδιώκεται μέσω των αποφάσεων του, η επίτευξη της μεγαλύτερης συναίνεσης (Κρυπωτός, 2018).

Στην Εκκλησία, εκτός από την πνευματική σχέση ιερέα – πιστού, έχουμε και την καθημερινή συναλλακτική διαδικασία για διάφορα θέματα των πιστών με τις υπηρεσίες των Μητροπόλεων και των Ενοριών. Όπως, λοιπόν, οι επιχειρήσεις πρέπει να προσαρμόζονται στις μεταβαλλόμενες συνθήκες του περιβάλλοντός τους (χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μεγάλη τεχνολογική ανάπτυξη και οι δυνατότητες που παρέχει το διαδίκτυο), αντίστοιχα και η Εκκλησία θα πρέπει να ακολουθεί τις επιταγές της εποχής, προκειμένου να δίνει έμφαση στις ανάγκες και την ικανοποίηση των συναλασσομένων, μη παρεκκλίνοντας από το δογματικό της χαρακτήρα (Μποχώρης, 2019). Παράλληλα, θα πρέπει να προβεί σε τέτοιες ενέργειες και μεθόδους, οι οποίες δεν θα αυξήσουν τον φόρτο εργασίας των εργαζομένων (Μποχώρης, 2019).

Με βάση αυτά, ο εκκλησιαστικός ηγέτης θα πρέπει να αξιοποιεί τα πλεονεκτήματα που δίνουν οι διάφοροι κλάδοι που σχετίζονται με το μάνατζμεντ, όπως η συστημική των επιχειρήσεων, προκειμένου να βελτιώσει τις παρεχόμενες υπηρεσίες της Εκκλησίας.

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η αποδοχή και η αξιοποίηση των μέσων που παρέχει η τεχνολογία σήμερα, δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να εκληφθεί ως αλλοίωση ή παρέκκλιση από το χριστιανικό δόγμα και τις λειτουργικές διαδικασίες εκ μέρους της Εκκλησίας, καθώς αυτά δεν επηρεάζονται όταν χρησιμοποιούνται ως μέσο εξυπηρέτησης του

ανθρώπου-ηγέτη, αλλά ως απαραίτητη ενσωμάτωση της Εκκλησίας στη σύγχρονη κοινωνία και τους ρυθμούς της.

Μέσω της Εκκλησίας κάθε ποιμένας αναδεικνύεται, επίσης, φορέας μοναδικής εξουσίας, η οποία του παραχωρείται με τη χειροτονία από τον ίδιο το Θεό. Παρόλα αυτά, πρέπει να τονιστεί ότι η εξουσία ενός ποιμένα, ακόμη και η διοικητική, σε σχέση με αυτήν ενός διευθύνοντος μίας επιχείρησης, δεν διαφέρει σε μεγάλο βαθμό. Ο ποιμένας, μέσω της χειροτονίας, καθίσταται πνευματικός καθοδηγητής των πιστών, αντιλαμβανόμενος την αποστολή του ως διακονία και αντιπροσφορά, κάτι που έκανε και ο ίδιος ο Κύριος, «ουκ ήλθεν διακονηθήναι, αλλά διακονήσαι», υποδεικνύοντας δια του παραδείγματός του το διακονικό πνεύμα (Κοτσώνης, 1957). Ο εκκλησιαστικός ηγέτης πρέπει να είναι δραστήριος και να εμπνέει μέσω της στάσης του τα άτομα που τον ακολουθούν παρέχοντάς τους κίνητρα, ώστε να τους οδηγήσει στο δρόμο του Θεού (Κρυπωτός, 2018). Και οι δύο επιθυμούν και επιδιώκουν την πρόοδο τόσο της επιχείρησης / Εκκλησίας όσο και των εργαζομένων / πιστών, αντίστοιχα. Ο τρόπος προσέγγισης του καθενός διαφέρει ελάχιστα, καθώς και οι δύο μπορούν να παρεκκλίνουν από τα καθιερωμένα, από τους κανόνες, προκειμένου να επιτύχουν το επιθυμητό αποτέλεσμα.

Ο ρόλος, επομένως, της εκκλησιαστικής εξουσίας που διαθέτει ο Πνευματικός έχει ως σκοπό τη θεραπεία από κάθε νόσο αμαρτίας, την πρόληψη, την φιλανθρωπία και τη διακονία (Ράλλης- Ποτλής, 1966). Συνεπώς, η διάκριση ανάμεσα στον Ποιμένα και το ποιμνίο αποτελεί μία διάκριση λειτουργικής φύσεως όσον αφορά στο σώμα της Εκκλησίας, ώστε να διασφαλιστεί η ορθή της λειτουργία (Ράλλης- Ποτλής, 1966). Άλλωστε, το σύνολο των πιστών αποτελούν τα πρόβατα του Χριστού, του αρχιποιμένα.

Ως βάση για να προκόψει πνευματικά και να φτάσει στην τελείωση κάθε χριστιανός αποτελεί η υπακοή στον πνευματικό του πατέρα. Μέσω της τελευταίας ο χριστιανός καταπολεμά το ατομικό θέλημα και καλλιεργεί την υπακοή του προς το Θεό (Τακόπουλος, 2013). Ο κάθε άνθρωπος, επομένως, για να μπορέσει να αγαπήσει τον πλησίον του και το Θεό θα πρέπει να απελευθερωθεί από κάθε εγωιστικό συναίσθημα.

Έτσι, κάθε χριστιανός καλείται να συμμορφώνεται με τις υποδείξεις του προϊσταμένου του – Πνευματικού, ώστε να απομακρύνει την φιλαυτία και να πλησιάζει ακόμη περισσότερο το Θεό. Αν κάθε πιστός υπακούει οικειοθελώς τον κάθε πνευματικό πατέρα, προοδευτικά θα μετατραπεί σε δούλο του Κυρίου και μέσω αυτής της διαδικασίας θα μεταβεί από την δουλεία

των παθών στην πραγματική ελευθερία που του προσφέρει ο Χριστός. Μέσω της παραπάνω διαδικασίας ο πιστός δεν απωλαίνει την ελευθερία του, αλλά ουσιαστικά την αποκαθιστά εν Χριστώ.

Μέσα στα καθήκοντά του κάθε Πνευματικός αποτελεί και διοικητικό φορέα, ώστε να επιτευχθούν ο προορισμός, η αποστολή και οι στόχοι της Εκκλησίας. Η παραπάνω άποψη επιβεβαιώνεται μέσα από τα λόγια του Αγίου Ιγνατίου Θεοφόρου σε επιστολή του προς τον Πολύκαρπο, στην οποία τόνιζε ότι ο επίσκοπος αποτελεί το κέντρο της εκκλησιαστικής ενότητας, την οποία πρέπει να επιτυγχάνει μέσω των αδιάλειπτων προσευχών του (PG5, 720AB), ενώ σε άλλο σημείο της ίδιας επιστολής αναφέρεται στον επίσκοπο Πολύκαρπο με την προσωνυμία «θεομακάριστος» (PG5, 720AB),). Έτσι, όπως ο μάνατζερ που εργάζεται σε μία επιχείρηση επιδιώκει την καλύτερη δυνατή καθοδήγηση, οργάνωση και εμπύχωση των εργαζομένων, κατά τον ίδιο τρόπο και ο Πνευματικός καλείται να κυβερνήσει την Εκκλησία, αποτελώντας τον «Κυβερνήτη» είτε της επισκοπής, είτε της ενορίας του (Γκίκας, 1997).

Όπως άλλωστε γίνεται αντιληπτό από τα γραπτά κείμενα της Ιεράς Παραδόσεως, από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη, καθώς και μέσα από τα κείμενα των μετα-αποστολικών χρόνων, κάθε Πνευματικός είναι επιφορτισμένος μετά την χειροτονία του από τον Αρχιεπίσκοπο Χριστό, με μία σειρά καθηκόντων. Πιο συγκεκριμένα, έχει καθήκον να διδάξει, να κατηχήσει, να νουθετήσει, να προστατεύσει, να σχεδιάσει, να παρακαλέσει, να παρηγορήσει, να αξιολογήσει και να συμπορευτεί σε αγαπητική βάση με τα πνευματικά του παιδιά με σκοπό την τελείωση και τη σωτηρία τους. Το δύσκολο και πολυδιάστατο έργο του Πνευματικού επιβεβαιώνεται και μέσα από τα λόγια του Αγίου Γρηγορίου Θεολόγου, ο οποίος αναφέρει τα εξής: «[το έργο του Πνευματικού αποτελεί] τέχνη τεχνών και επιστήμη επιστημών, το να κυβερνάς ανθρώπους, οι οποίοι περισσότερο απ' όλα τα ζώα είναι πολυμήχανοι και μεταξύ τους τόσο διαφορετικοί» (PG35,425A). Οι πιστοί παράλληλα συμμετέχουν και σε άλλες θεσμικές συλλογικότητες στις οποίες δραστηριοποιούνται. Ο πολυσυλλεκτικός χαρακτήρας των πιστών έχει ως αποτέλεσμα ο Πνευματικός να καλείται να δράσει σε ένα ποικίλο ποιμαντικό περιβάλλον, το οποίο μεταβάλλεται και επηρεάζεται συνεχώς μέσω των διαφορετικών εμπειριών που κουβαλούν οι ποιμενόμενοι.

Τονίζεται, παράλληλα, σε επιστολή του Αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτη ότι ο Πνευματικός έχει μεγάλη ευθύνη για το ποιμαντικό έργο που ασκεί μιας και κάθε εσφαλμένη του κίνηση μπορεί να έχει σημαντικές συνέπειες στο ποίμνιο του αλλά και στην Εκκλησία, όπως ακριβώς

συμβαίνει και με τα λάθη ενός κυβερνήτη πλοίου, τα οποία μπορεί να προκαλέσουν τον όλεθρο σε όλο το πλοίο (ΛΒ΄ Δοσίθεω, 201 C).

Επίσης, ο Άγιος Ισίδωρος Πηλουσιώτης αναφέρει για τον Πνευματικό ότι πρέπει να αποτελεί «λυχνάρι που θέτει ο ίδιος ο Θεός στις λυχνίες της φωτοφόρου του καθέδρας» για να φωτίσει την Εκκλησία και να κατευθύνει τους πιστούς στον Πατέρα των φωτών (I, ΛΒ΄ Δοσίθεω, 201 C). Αντίστοιχα, ο διευθύνων σε μία επιχείρηση πρέπει να έχει την ικανότητα να διαχειρίζεται πέρα από την ποικιλία των προσωπικοτήτων, τα προσόντα και τα ταλέντα του κάθε υπαλλήλου και να τα αναδεικνύει προς όφελος και του ιδίου του υπαλλήλου αλλά, κυρίως, του οργανισμού.

Ο Πνευματικός, επομένως, δεν αποτελεί έναν απλό παιδαγωγό, ο οποίος ελέγχει και διορθώνει τη ζωή του ποιμνίου του (Γκίκας, 1997) σύμφωνα με τους κανόνες της Εκκλησίας: αποτελεί έναν πνευματικό ηγέτη του οποίου αποκλειστικό έργο είναι να οδηγήσει τους πιστούς με ασφάλεια στο δρόμο του Χριστού. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ο πνευματικός καλείται, λοιπόν, να αφουγκράζεται τις ασθενικές ψυχές των πιστών και να επιδιώκει τη θεραπεία τους (Αυγουστίδης, 1999). Η θεραπεία πρέπει να χαρακτηρίζεται από τις αρχές της διακονίας και της αυτοπροσφοράς και όχι να έχει χαρακτήρα κοσμικής εξουσίας και να στηρίζεται στην αρχή της επιβολής. Δεν πρέπει να χρησιμοποιεί την εξουσία που κατέχει τιμωρικά, αλλά θεραπευτικά και όπου κρίνεται απαραίτητο να προχωρά σε λειτουργικές διακρίσεις στο σώμα της Εκκλησίας, ώστε να διασφαλίζεται η εύτακτη λειτουργία του (Καψάνης, 2003).

Μέσα σε αυτό, το πλαίσιο ο Πνευματικός μπορεί να κληθεί, αναλόγως των περιπτώσεων που έχει να αντιμετωπίσει, να παρεκκλίνει κάποιες φορές από τους κανόνες της Εκκλησίας εφαρμόζοντας την κατ' οικονομία αρχή, χωρίς ωστόσο να παρεκκλίνει από τα δόγματα της Εκκλησίας. Αυτή η δυνατότητα του Πνευματικού επιβεβαιώνεται από το ρόλο που υπηρετεί, ο οποίος έχει ως απώτερο στόχο τη σωτηρία των πιστών και την επίτευξη του εκκλησιαστικού έργου. Έτσι, μέσω της εφαρμογής της οικονομίας ο ποιμένας καλείται να αξιολογήσει κριτικά τα προβλήματα του ποιμνίου του και να συνυπολογίσει στη λύση που θα αποφασίσει και όλους τους άλλους παράγοντες που επηρεάζουν την εκάστοτε απόφαση του.

Μέσα σε όλα αυτά, κάθε Πνευματικός αναλαμβάνει και μία σειρά λειτουργικών ρόλων οι οποίοι με τη σειρά τους θα τον βοηθήσουν να επιτελέσει το ποιμαντικό του έργο. Αυτές οι διοικητικές λειτουργίες, οι οποίες βασίζονται στο Κανονικό Δίκαιο, πρέπει να εφαρμόζονται με

τέτοιο τρόπο, ώστε να μην ακυρώνεται το ποιμαντικό του έργο, αλλά να εναρμονίζονται με την ιδιαιτερότητα που αυτό έχει.

Σε όλα τα στάδια διοίκησης ο υπεύθυνος καλείται να λάβει αποφάσεις. Μία απόφαση στην ουσία αποτελεί την επιλογή ενός από τους πολλούς τρόπους υλοποίησης ενός επιχειρηματικού σκοπού. Όπως σε μία επιχείρηση, έτσι και στην Εκκλησία, συναντάμε δύο τρόπους σκέψης και λήψης αποφάσεων, τον γραμμικό και τον συστημικό. Στο γραμμικό τρόπο σκέψης (linear thinking) ο υπεύθυνος δεν εξετάζει τη συνολική εικόνα αλλά διαιρεί το πρόβλημα σε μικρότερα μέρη και βρίσκει τη λύση του καθενός χωριστά. Θα μπορούσαμε με απλά λόγια να πούμε ότι εξετάζει το δέντρο και όχι το δάσος. Αντιθέτως, στη συστημική προσέγγιση (systems thinking) εξετάζεται η συνολική εικόνα, με τον κίνδυνο πάντα να ξεφύγουν κάποια επιμέρους προβλήματα.

Ένας καλός μάνατζερ οφείλει να χρησιμοποιεί και τους δύο τρόπους σκέψης, ώστε να βλέπει και το δάσος και το δέντρο.

Σε ό,τι αφορά την Εκκλησία, αυτό γίνεται εύκολα αντιληπτό, καθώς, όπως έχει προαναφερθεί, η Εκκλησία αποτελεί και αυτή ένα ζωντανό οργανισμό, κομμάτι της κοινωνίας και της καθημερινότητας, η οποία πρέπει να αντιμετωπίζει τόσο το δέντρο, δηλαδή τον απλό πιστό σε θέματα πνευματικά ή και απλής καθημερινής συναλλακτικής επικοινωνίας, όσο και το δάσος σε θέματα που αφορούν σε γενικές κατευθύνσεις πίστεως, όπως για παράδειγμα η γενική ενημέρωση για τις αιρέσεις ή ακόμη και για εσωτερικά διοικητικά θέματα λειτουργίας και στρατηγικών επιδιώξεων, όπως είναι η ίδρυση πνευματικών κέντρων, κλπ. (Λιβιεράτος, 2018).

Επιπλέον, η κατ' οικονομία αρχή, χωρίς να αποτελεί πανάκεια, συμβάλλει και στο να επικαιροποιηθούν λύσεις της Εκκλησίας με τη σύγχρονη εποχή. Ο ποιμένας μέσω της κατ' οικονομίαν αρχής σε κάποιες περιπτώσεις λειτουργεί περιπονητικά ανάμεσα στο Θείο λόγο, ο οποίος αφορά στον άνθρωπο, και τη σύγχρονη εποχή. Στην ουσία, μέσω της κατ' οικονομίαν αρχής ο Πνευματικός καλείται όχι να βρει κάποια νέα λύση για την επίλυση του εκάστοτε ζητήματος που προέκυψε, αλλά να λειτουργήσει ως πνευματικός διαμεσολαβητής μεταξύ του πιστού και του θελήματος του Θεού.

Ωστόσο, πρέπει να τονισθεί ότι η ιερατική διακονία είναι γεμάτη εμπόδια και κινδύνους. Ο Πνευματικός θα πρέπει να ενεργεί ως ο καλός σπορέας, οι ενέργειές του στο πλαίσιο των εκκλησιαστικών δογμάτων της Εκκλησίας μπορεί να εμπεριέχουν την εφαρμογή της εκκλησιαστικής οικονομίας, προκειμένου να βλαστήσει ο λόγος του Θεού. Οι ενέργειες,

μάλιστα, ακόμη και αν κάποιες φορές παρεκκλίνουν από τους εκκλησιαστικούς κανόνες, αν έχουν ως σκοπό την σωτηρία του ποιμνίου, εγκρίνονται από τον Θεό (Καραβιδόπουλος, 1998).

Τέλος, ο Πνευματικός ακολουθεί το παράδειγμα του καλού ποιμένα, ο οποίος με φρόνημα θυσίας «την ψυχή αυτού τιθήσιν υπέρ των προβάτων» (Fisher & Waschik, 2002). Γίνεται, επομένως, κατανοητό ότι ο Πνευματικός ασκεί το ποιμαντικό του λειτουργήμα, το οποίο μπορεί να μεταβληθεί σημαντικά στο πλαίσιο της εφαρμογής της εκκλησιαστικής οικονομίας, μιας και σκοπός του είναι το μέγιστο αποτέλεσμα. Το τελευταίο επιδιώκεται μέσω της εφαρμογής της μεγαλύτερης θυσίας, η οποία μπορεί να φτάσει έως την εκούσια αυτοπροσφορά της ζωής κατά το παράδειγμα του Κυρίου, που σταυρώθηκε και αναστήθηκε. Με αυτό τον τρόπο πρέπει να λειτουργεί κάθε Πνευματικός.

Συμπέρασμα

Ολοκληρώνοντας τη μελέτη μας, βλέπουμε ότι, με βάση όσα προαναφέρθηκαν, ο εκκλησιαστικός ηγέτης γίνεται οδηγός του σώματος της Εκκλησίας για την πραγμάτωση του απολυτρωτικού έργου του Χριστού στον κόσμο. Προκειμένου να επιτευχθούν το σωτηριολογικό έργο, η ενότητα της πίστης και η διοίκηση της Εκκλησίας, απαιτείται ο ποιμένας, εκτός από ικανότητες και γνώσεις σε επίπεδο θεολογικό και δογματικό, να έχει αντίστοιχες γνώσεις και σε επίπεδο μάνατζμεντ, προκειμένου να δύναται να αντιμετωπίζει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα προβλήματα ή ζητήματα που ανακύπτουν κατά καιρούς στους κόλπους της Εκκλησίας.

Το κεφάλαιο, με βάση και την ανάλυση που προηγήθηκε, ανέδειξε το ρόλο του εκκλησιαστικού ηγέτη και πώς αυτός καλείται να ενεργήσει, ώστε να επιτευχθεί ο σκοπός της Εκκλησίας. Η ανάλυση, ωστόσο, ανέδειξε τις ομοιότητες που προκύπτουν ανάμεσα στον εκκλησιαστικό ηγέτη και στον ηγέτη σε μια επιχείρηση. Και οι δύο καλούνται να αποκτήσουν δεξιότητες και να αναπτύξουν ικανότητες, ο μὲν ένας για τη σωτηρία του ποιμνίου του, ο δε άλλος για τη σωτηρία της επιχείρησης και των ενδιαφερόμενων μερών της (stakeholders). Καθένας εκ των δύο, για το σκοπό αυτό, υιοθετεί το σημείο αναφοράς του. Και οι δύο, όμως, οφείλουν να λειτουργούν δια του παραδείγματος, να εμπνέουν και να επιδιώκουν την πρόοδο της οργάνωσής τους. Και για τους δύο διαπιστώνεται ότι πρέπει να αποφεύγονται άστοχες ή για

προσωπικό όφελος ενέργειες, οι οποίες δημιουργούν πλήγμα στα αποτελέσματα και στους επιδιωκόμενους σκοπούς τους. Και οι δύο οφείλουν να προσαρμόζονται στις μεταβαλλόμενες κάθε μορφής εξελίξεις στο περιβάλλον και να αξιοποιούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο για τους σκοπούς τους τα παρεχόμενα μέσα. Περαιτέρω, ο εκκλησιαστικός ηγέτης αποτελεί και φορέα διοίκησης της οργάνωσής του και εν προκειμένω ταυτίζεται με το διοικητικό στέλεχος της επιχείρησης σε ό,τι αφορά την οργάνωση, την καθοδήγηση, την υποκίνηση των ανθρώπων για την ενορία του ή την Εκκλησία εν γένει. Ο εκκλησιαστικός ηγέτης αναλαμβάνει και λειτουργικό ρόλο, ώστε να επιτελέσει το ποιμαντικό του έργο. Και οι δύο καλούνται να λάβουν αποφάσεις για τους ζωντανούς οργανισμούς που διοικούν.

Έχοντας, ωστόσο, αναφερθεί στα πιο πάνω είναι ανάγκη να σημειωθούν ορισμένα επιπρόσθετα ποιοτικά στοιχεία σε ό,τι αφορά τον εκκλησιαστικό ηγέτη, καθώς τελικά αξίζει να αναγνωριστεί η από κάθε άποψη ανώτερη διάσταση του λειτουργήματός του. Αυτό συμβαίνει, καθώς ο εκκλησιαστικός ηγέτης ασχολείται σχεδόν αποκλειστικά με τον άνθρωπο, σε αυτόν αφιερώνει το έργο του και με βάση αυτό θέτει τους σκοπούς και τους στόχους του λειτουργήματός του. Η ενασχόλησή του με διοικητικά θέματα αποτελεί απόρροια του κύριου λειτουργήματός του και όχι τον κύριο στόχο του, καθώς ο οργανισμός ή καλύτερα, το σώμα που διοικεί δεν αποσκοπεί στο κέρδος, όπως μία επιχείρηση αλλά στη σωτηρία ανθρωπίνων ψυχών. Έτσι, ο εκκλησιαστικός ηγέτης και πνευματικός πατέρας, φθάνει έως και την αυτοπροσφορά της ζωής του για σκοπούς του ποιμνίου του, τη σωτηρία και την προστασία του, έχει ως σημείο αναφοράς τον υπέρτατο άρχοντα και ηγέτη, το ταπεινό φρόνημα για αυτόν είναι συνεχής πράξη ζωής, το έργο του έχει συναινετική διάσταση.

Ο εκκλησιαστικός ηγέτης καλείται να διοικήσει την Εκκλησία και το ποίμνιό του με βάση τους Ιερούς Κανόνες και την Αγία Γραφή, δηλαδή με βάση τις εντολές του Θεού. Η ανάγκη ύπαρξης επιστημονικής κατάρτισης εκ μέρους του ποιμένα αποτελεί πλέον αναμφίβολη αναγκαιότητα, καθώς ζει και κινείται σε ένα περιβάλλον, το οποίο συνεχώς εξελίσσεται.

Παράλληλα, οφείλει να πράξει ό,τι καλύτερο μπορεί, προκειμένου μέσω της ενεργούς συμμετοχής των πιστών στη ζωή της Εκκλησίας να επιτευχθεί η σωτηρία τους, εκπληρώνοντας έτσι και το σκοπό της Εκκλησίας. Για να επιτευχθεί αυτός θα πρέπει ο εκκλησιαστικός ηγέτης, ως φωτεινό παράδειγμα, να θυσιάζει το προσωπικό συμφέρον και να αποτελεί έμπνευση για κάθε μέλος της Εκκλησίας, προκειμένου να τον ακολουθήσει, θέτοντας έτσι τον εαυτό του μπροστά από το ποίμνιο, οδηγό, που με το παράδειγμά του έλκει τους πιστούς να τον

ακολουθήσουν ως έναν ηγέτη αγάπης και θυσίας. Ο εκκλησιαστικός ηγέτης δεν είναι ένας απλός δάσκαλος, που μαθαίνει στο ποίμνιό του το χριστιανικό δόγμα και επιτελεί τις λειτουργίες και τα Μυστήρια της Εκκλησίας. Αποτελεί πνευματικό ηγέτη που οδεύει το ποίμνιό του προς τον Σωτήρα Χριστό. Συνυπολογίζοντας τη διαφορετικότητα στη ζωή του κάθε πιστού και τις ανάγκες της καθημερινότητας, προχωρά σε νοθεσίες και οδηγίες, οι οποίες δεν αποκόπτουν τον πιστό από την σύγχρονη καθημερινότητα, ενώ παράλληλα διατηρούν ζωντανή τη διδασκαλία του Ευαγγελίου στην καθημερινότητα, χωρίς να διστάσει να θυσιάσει και τη ζωή του ακόμη, εάν χρειαστεί.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι πηγές του Εκκλησιαστικού Δικαίου συνδέονται με το Κανονικό Δίκαιο της Ορθόδοξης Εκκλησίας, το οποίο καθορίζει το πρότυπο που πρέπει να ακολουθηθεί για την ορθή εκτέλεση μιας πράξης. Αντλεί από τους Ιερούς Κανόνες, οι οποίοι βοηθούν στην αντιμετώπιση εκκλησιαστικών ζητημάτων, όπως αυτά προκύπτουν μέσα στην Εκκλησία και αφορούν στην πίστη ή την εκτροπή από αυτή, συνεισφέροντας, ώστε να υπάρχει ορθή βίωση της εν Χριστώ Θείας Αποκαλύψεως. Η Εκκλησία, μέσω της εφαρμογής του Εκκλησιαστικού Δικαίου, αποσκοπεί να εκπληρώσει τους στόχους της, οι οποίοι είναι ο ποιμενικός και ο σωτηριολογικός. Σε αυτό το πλαίσιο η εκκλησιαστική εξουσία όπως αυτή εκφράζεται σε διάφορες εκφάνσεις, έχει ως βάση και τελική επιδίωξη την υπηρετήση του ανωτέρω σκοπού. Είναι δεδομένο, ωστόσο, ότι η εφαρμογή των Ιερών Κανόνων δεν συνδέεται μόνο με την ακρίβεια της τήρησης των δογμάτων πίστεως αλλά ενίοτε και με την οικονομία, η οποία στο πλαίσιο της Εκκλησίας συνδέεται με μια συγκαταβατική αντιμετώπιση της αλήθειας, η οποία συμπληρώνει τους Ιερούς Κανόνες και ασκείται από τον εκκλησιαστικό ηγέτη στη βάση του πνεύματος της ερμηνευτικής ελευθερίας. Είναι ακριβώς αυτή η διάσταση, σε ό,τι αφορά τον ποιμενικό και σωτηριολογικό στόχο που εμπλουτίζει αλλά και καθιστά πιο σύνθετο και απαιτητικό το ρόλο του, στην επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού. Είναι κάτω από αυτές τις συνθήκες, που ο εκκλησιαστικός ηγέτης καλείται να επιτύχει τον επιδιωκόμενο σκοπό και χρειάζεται ως εκ τούτου να αναπτύξει γνώσεις, δεξιότητες και ικανότητες, ώστε να εκπληρώνει την αποστολή του.

Έχοντας αναδείξει την έννοια της εκκλησιαστικής οικονομίας στο πρώτο κεφάλαιο, προχωρήσαμε στην ανάλυσή της που αρχικά εξήχθη, ότι αυτή εμφανίζεται σε τρεις αλληλένδετες μορφές, και συγκεκριμένα στη θεία οικονομία, στην πνευματική και ηθική διοίκηση της Εκκλησίας και στη ρύθμιση της ζωής και της τάξης της Εκκλησίας. Επιπλέον, η εκκλησιαστική οικονομία ταυτίζεται με τις δύο τελευταίες μορφές επιδιώκοντας να επεκτείνει το πλαίσιο εφαρμογής της πρώτης. Περαιτέρω, η εκκλησιαστική οικονομία μέσα από ένα πολυδιάστατο έργο επιδιώκει, διαφοροποιούμενη από το κοσμικό δίκαιο, να ενεργεί για την (επανα)σύνδεση του ανθρώπου με το Χριστό, προκειμένου να επιτύχει τη σωτηρία του. Υλοποιώντας την εκκλησιαστική οικονομία ο εκκλησιαστικός ηγέτης δρα με τις κινήσεις που κρίνει, προς εξατομίκευση των αναγκαίων πράξεων από την πλευρά του κάθε ατόμου. Στο πλαίσιο αυτό η εκκλησιαστική οικονομία συνδέεται με τη διοίκηση, με αυτούς που διοικούν την

Εκκλησία στις πιο πάνω μορφές, εντός των δογματικών ορίων της Εκκλησίας, για τον καλύτερο δυνατό χειρισμό των περιπτώσεων, σε σχέση πάντοτε με τους εκκλησιαστικούς σκοπούς. Οι γνώσεις, οι διοικητικές ικανότητες και δεξιότητες καθίστανται ως εκ τούτου αναγκαίες, μόνον που αυτές μετασχηματίζονται στις ανάγκες, τους σκοπούς και τους λειτουργικούς στόχους της Εκκλησίας. Το αποτέλεσμα και η μεγιστοποίηση εδώ δεν συνδέεται με αυτό ακριβώς που επιδιώκει η λειτουργούσα επιχείρηση και αναφέρεται στην αναπαραγωγή των κεφαλαίων της, αλλά, μέσω της πνευματικής και ηθικής της διοίκησης και της ρύθμισης της ζωής και της τάξης στην Εκκλησία, να παραμείνουν και να επανέρχονται τα άτομα στην ορθή πίστη και στην Εκκλησία. Και το ενδιαφέρον και η δυσκολία αυτής της μορφής διοίκησης βρίσκεται στον προσδιορισμό με πληρότητα της εκκλησιαστικής οικονομίας, που αυτό βεβαίως οδηγεί σε μια ευέλικτη ερμηνευτική διάθεση για αυτήν, ενώ ταυτόχρονα αναδεικνύει τις δυσκολίες, τις αναγκαίες δεξιότητες από την πλευρά του εκκλησιαστικού ηγέτη να διαπλεύσει έτσι, ώστε να επιτύχει το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα, όπως αυτό ορίστηκε πιο πάνω και που τελικά είναι η σωτηρία του ανθρώπου. Όπως σημειώθηκε, καθίσταται εμφανής η διασύνδεση της εκκλησιαστικής διοίκησης με τη διοίκηση των επιχειρήσεων σε ό,τι αφορά το εσωτερικό και εξωτερικό περιβάλλον, τον καθορισμό των σκοπών και λειτουργικών στόχων, τη διαπραγμάτευση, την επικοινωνία, τη διαχείριση κρίσεων και τη συνεχή βελτίωση της λειτουργίας της.

Στόχος του εκκλησιαστικού ηγέτη είναι να οδηγήσει το σώμα της εκκλησίας στην πραγμάτωση του απολυτρωτικού έργου του Χριστού στον κόσμο. Για να πετύχει το στόχο του ο ποιμένας χρειάζεται να έχει γνώσεις θεολογικές, δογματικές, διοίκησης, με την προϋπόθεση ότι δεν χρησιμοποιεί τις γνώσεις αυτές για προσωπικό όφελος αλλά προς ανάδειξη του προσώπου του Χριστού και της διδασκαλίας Του.

Σε προηγούμενη ανάλυση αναδείχθηκαν οι ομοιότητες που προκύπτουν ανάμεσα στον εκκλησιαστικό ηγέτη και στον ηγέτη σε μια επιχείρηση. Και οι δύο αναπτύσσουν δεξιότητες και ικανότητες αναλόγως του αντικειμένου τους. Ο πρώτος για τη σωτηρία του ποιμνίου του, ο δεύτερος για την επιβίωση της επιχείρησης και των ενδιαφερόμενων μερών της (stakeholders). Κοινά στοιχεία των δύο είναι να αποτελούν παραδείγματα προς μίμηση, να εμπνέουν και να επιζητούν την πρόοδο της οργάνωσής τους. Οφείλουν να προσαρμόζονται στις μεταβαλλόμενες εξελίξεις του περιβάλλοντος, αξιοποιώντας με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα μέσα που τους παρέχονται όπως για παράδειγμα η τεχνογνωσία και η τεχνολογία. Και οι δύο καλούνται να

λάβουν αποφάσεις αναλόγως των θεμάτων που ανακύπτουν. Επιπλέον, ο εκκλησιαστικός ηγέτης, παρόλο που διαφοροποιείται σε μεγάλο βαθμό από το διοικητικό στέλεχος, καθώς δεν διοικεί έναν κερδοσκοπικό οργανισμό αλλά, επί της ουσίας, ανθρώπινες ψυχές, μπορεί να ταυτιστεί με το διοικητικό στέλεχος της επιχείρησης στην τήρηση οργανωτικής διαδικασίας σε σχέση με τις υποχρεώσεις του απέναντι στους φορείς, στο προσωπικό που απασχολείται στους ναούς, στην καθοδήγηση των ενοριτών που εναποθέτουν την ψυχή τους στα χέρια του λειτουργού/πνευματικού ιερέα. Αξίζει να τονιστεί στο σημείο αυτό η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στον εκκλησιαστικό ηγέτη και τον ηγέτη μιας επιχείρησης. Ο εκκλησιαστικός ηγέτης ως πνευματικός πατέρας οφείλει μέσω του ταπεινού φρονήματος να οδηγήσει τον άνθρωπο στη σωτηρία του, πολλές φορές διοχετεύοντας όλη του την ενέργεια στο δημιούργημα του Θεού.

Ο εκκλησιαστικός ηγέτης καλείται να διοικήσει την Εκκλησία και το ποίμνιό του με βάση τους Ιερούς Κανόνες και την Αγία Γραφή, δηλαδή με βάση τις εντολές του Θεού. Η ανάγκη ύπαρξης επιστημονικής κατάρτισης εκ μέρους του ποιμένα αποτελεί πλέον αναμφίβολη αναγκαιότητα, καθώς ζει και κινείται σε ένα περιβάλλον, το οποίο συνεχώς εξελίσσεται.

Παρόλα αυτά, μπορεί τα δεδομένα του εξωτερικού περιβάλλοντος συνεχώς να αλλάζουν και να συντελείται πρόοδος σε διάφορους τομείς, όπως η τεχνολογία ή η ιατρική αλλά σε όλες τις περιπτώσεις η αξία του ανθρώπου παραμένει αναλλοίωτη ανά τους αιώνες. Ο άνθρωπος φτιαγμένος κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν επιδιώκεται να επιστραφεί στην πρωτέρα Αγία κατασκευή του. Ο εκκλησιαστικός ηγέτης δεν είναι ένας απλός δάσκαλος, ο οποίος μαθαίνει στο ποίμνιό του το χριστιανικό δόγμα και επιτελεί τις λειτουργίες και τα Μυστήρια της Εκκλησίας αλλά αποτελεί τον πνευματικό ηγέτη που οδεύει το ποίμνιό του προς τον Σωτήρα Χριστό. Ο εκκλησιαστικός ηγέτης αφουγκράζεται τις ανάγκες του ποιμνίου του και αναλόγως πράττει για τον καθένα ξεχωριστά μέσα στη σύγχρονη καθημερινότητά τους, διατηρώντας παράλληλα ζωντανή τη διδασκαλία του Ευαγγελίου στη ζωή τους.

Συνοψίζοντας, γίνεται αντιληπτό από τα όσα διαπιστώθηκαν ότι η εκκλησιαστική οικονομία είναι αλλά και πρέπει να είναι σύμφωνα με τον Σκουτέρη (1969) «μία έκφραση πνεύματος και αγάπης η οποία διέπει την Εκκλησία και των εξ αυτής απορρέουσων αρετών, της συμπαθείας, επιείκειας και συγκαταβάσεως» όσον αφορά στην ανθρώπινη αδυναμία. Για αυτό το λόγο μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι με την εφαρμογή της εκκλησιαστικής οικονομίας δεν επιδιώκεται η παράβαση των εκκλησιαστικών κανόνων αλλά η συγκατάβαση.

Το ότι η εκκλησιαστική οικονομία αποτελεί συνέπεια της προαναφερόμενης χριστιανικής διαθέσεως και όχι κατάλυση της τάξης, διαφαίνεται από το γεγονός ότι η εφαρμογή της οικονομίας έχει πρόσκαιρο χαρακτήρα, αφού εφαρμόζεται για μικρότερο ή μεγαλύτερο χρονικό διάστημα ανάλογα με την κάθε περίπτωση, καθώς και από την περίσκεψη και τη συναίνεση μέσω της οποίας αυτή χορηγείται.

Το εκάστοτε εκκλησιαστικό όργανο που εφαρμόζει την οικονομία θα πρέπει να λαμβάνει υπ' όψιν του εάν η ενέργειά του αυτή μπορεί να προκαλέσει βλάβη ή σκανδαλισμό στο πλήρωμα της Εκκλησίας σε μεγαλύτερο βαθμό, σε σχέση με την ωφέλεια που προσφέρει ή εάν το κακό προηγούμενο μέσω της ανοχής και της επιείκειας μεταβληθεί σε κανόνα και, συνεπώς, διασαλεύεται μόνιμα και ανατρέπεται η κανονική τάξη και η ακρίβεια.

Κάθε Πνευματικός, χωρίς να παρακάμπτει την ιδιαίτερη αποστολή που έχει και τους στόχους της Εκκλησίας, καλείται να αξιοποιήσει στο έπακρο κάθε γνώση που διαθέτει και να εφαρμόζει το χριστιανικό διακύβευμα, το οποίο δεν έχει νομοκανονικό αλλά εκκλησιολογικό κυρίως χαρακτήρα. Επομένως, η εφαρμογή της αρχής της οικονομίας επιδιώκει την πνευματική θεραπεία των αμαρτησάντων, την αποφυγή του σκανδαλισμού του ποιμνίου και την ειρήνη και την ομόνοια, χωρίς ωστόσο, αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν προϋποθέσεις για την άσκησή της και δεσμευτικοί όροι από το όργανο που την εφαρμόζει.

Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, πρέπει να μην παρακάμπτεται η αρχή ότι η εφαρμογή της εκκλησιαστικής οικονομίας στηρίζεται στο σωτηρολογικό Δίκαιο των Ιερών Κανόνων, κάτι που με τη σειρά του εξηγεί και την αντίληψη ότι η παράβαση στο πλαίσιο της Εκκλησίας αποτελεί ψυχική αρρώστια, την οποία η Εκκλησία δια μέσου των αρμοδίων οργάνων – των Πνευματικών - καλείται να θεραπεύσει.

Η εφαρμογή της εκκλησιαστικής οικονομίας δεν καταργεί, επομένως, την ακρίβεια των Ιερών Κανόνων, αλλά αντλώντας την υπόστασή της από το σωτηριολογικό σκοπό της Εκκλησίας μπορεί σε κάποιες περιπτώσεις να υπερτερήσει της κατά γράμμα και στενής εφαρμογής του Κανονικού Δικαίου.

Όσον αφορά στην εκκλησιαστική διοίκηση καθίσταται εμφανής η διασύνδεσή της με τη διοίκηση των επιχειρήσεων σε ό,τι αφορά το εσωτερικό κι εξωτερικό περιβάλλον, τον καθορισμό των σκοπών και λειτουργικών στόχων, τη διαπραγμάτευση, την επικοινωνία, τη διαχείριση κρίσεων και τη συνεχή βελτίωση της λειτουργίας της. Απαιτούνται από τον εκκλησιαστικό ηγέτη τόσο θεολογικές γνώσεις όσο και γνώσεις σε επίπεδο μάνατζμεντ,

προκειμένου να διεκπεραιώνει με το καλύτερο τρόπο προβλήματα ή ζητήματα που ανακύπτουν κατά καιρούς στους κόλπους της Εκκλησίας. Ο εκκλησιαστικός ηγέτης ως ζωντανό παράδειγμα αποτελεί έμπνευση για κάθε ενεργό μέλος του σώματος της Εκκλησίας

Βιβλιογραφία – Πηγές

Ελληνόγλωσση

1. Ακανθόπουλος, Π. 2004, *Κώδικας Ιερών Κανόνων και Εκκλησιαστικών Νόμων*. Αδελφοί Κυριακίδη, Αθήνα,
2. Αλιβιζάτος, Α. 1949, *Η οικονομία κατά το κανονικόν δίκαιον της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, Αστήρ. Αθήναι.
3. Αποστόλου Παύλου Α΄ Κορινθίους (4,1) επιστολή.
4. Αυγουστίδης, Α. 1999, *Ποιμένας και θεραπευτής*, Ακρίτας, Αθήνα.
5. Γκίκας, Α. 1997, *Μαθήματα ποιμαντικής*, Δεδούσης, Θεσσαλονίκη.
6. Γκρίλλας, Β. 2015, «Η οικονομία της Εκκλησίας στο Πρόσωπο του Χριστού. Χριστολογική προσέγγιση της εκκλησιαστικής οικονομίας» στο : Από τη Θεία οικονομία στην οικονομία της Εκκλησίας. Πρακτικά Επιστημονικής Διημερίδας. Αθήνα.
7. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος Β΄, PG35,425A
8. Δυοβουνιώτης, Κ. 1934, *Η Εκκλησιαστική οικονομία εξ απόψεως Ορθοδόξου*, Ανάπλασις, ΜΖ΄.
9. Ηλιού Γ., 2019, Σημειώσεις στο πλαίσιο του μαθήματος «Φιλοσοφία και Επιχειρηματική Στρατηγική», στη διάρκεια του MBA «Φιλοσοφία και Διοίκηση-Μάνατζμεντ».
10. Ιγνάτιος Θεοφόρος Επιστολή PG5, 720AB,
11. Ισιδώρου Πηλουσιώτου, Επιστολών βιβλία πέντε, Ι, ΛΒ΄, Δοσίθεω, 201.
12. Ι. Χρυσοστόμου, περί Ιεροσύνης Λόγος τρίτος, PG48, 643.
13. Κατά Ματθαίου Ευαγγέλιο.
14. Καψάνης, Γ. 2003, *Η ποιμαντική διακονία κατά τους ιερούς κανόνες*, Άθως, Αθήνα.
15. Κολιοφούτης, Α. , 2018, *Ποιμένας ή και Μάνατζερ; Συγκλίνοντες ή Αποκλίνοντες Ρόλοι του Σύγχρονου Κληρικού; Η απόπειρα μιας σύγκρισης* . Διαθέσιμο στο : www.remprousia.gr
16. Κοτσώνης, Ι. 1957, *Προβλήματα της εφημ. «Εκκλησιαστικής οικονομίας»*. Εν Αθήναις: Η Δαμασκός.
17. Καραβιδόπουλος, Ι. 1998, *Το κατά Μάρκον Ευαγγέλιο*, Πουρναρά, Θεσσαλονίκη.

18. Κρυπωτός, Κ. 2018, «Ο εκκλησιαστικός ηγέτης». Εργασία στο πλαίσιο του μαθήματος «Νεότερη και Σύγχρονη Φιλοσοφία και Μάνατζμεντ», στη διάρκεια του MBA «Φιλοσοφία και Διοίκηση-Μάνατζμεντ».
19. Λιβιεράτος Α., 2018, Σημειώσεις στο πλαίσιο του μαθήματος «Αρχές Μάνατζμεντ και Οργανωσιακή Συμπεριφορά», στη διάρκεια του MBA «Φιλοσοφία και Διοίκηση-Μάνατζμεντ».
20. Μανώλης, Γ. 2015, «Η εκκλησιαστική οικονομία ως απόρροια του μυστηρίου της Θείας Οικονομίας» στο *Από τη Θεία οικονομία στην οικονομία της Εκκλησίας*. Πρακτικά Επιστημονικής Διημερίδας. Αθήνα.
21. Μάρκου Ερημίτου, Περί του θείου Βαπτίσματος, PG 65,989.
22. Μέγας Βασίλειος ΣΠ΄ Επιστολ. P.G. 32, 860.
23. Μπούμης, Π. 1971, Η εκκλησιαστική "Οικονομία" κατά το κανονικόν δίκαιον. Αθήνα
24. Μποχώρης Γ., 2019, Σημειώσεις στο πλαίσιο του μαθήματος «Συστημική των Επιχειρήσεων και Διοίκηση Ποιότητας», στη διάρκεια του MBA «Φιλοσοφία και Διοίκηση-Μάνατζμεντ».
25. Νικόδημου Μοναχού και Αγάπιου Ιερομονάχου, (1896). Πηδάλιον της των Ορθοδόξων Εκκλησίας. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδημητρίου.
26. Νικόλαος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Επιστολή32, PG 111, 213Α.
27. Παναγιωτάκος, Π. 1962, Σύστημα του Εκκλησιαστικού Δικαίου κατά την εν Ελλάδι ισχύν αυτού, Τυπογραφείο Μυρτίδη, Αθήναι.
28. Παντελίδη Ε., 2018, «Ηθική των διαπραγματεύσεων», σημειώσεις στο πλαίσιο του μαθήματος «Διαχείριση Κρίσεων και ηθική των διαπραγματεύσεων», στη διάρκεια του MBA «Φιλοσοφία και Διοίκηση-Μάνατζμεντ».
29. Παπαθωμάς, Γ. 2015, «Από τη Θεολογία και την Οικονομία στην Κανονική Οικονομία της Εκκλησίας» στο *Από τη Θεία οικονομία στην οικονομία της Εκκλησίας*. Πρακτικά Επιστημονικής Διημερίδας. Αθήνα.
30. Ράλλης, Γ.Α. & Πότλης, Μ. 1966, *Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων των τε αγίων και πανευφήμων Αποστόλων και των ιερών οικουμενικών και τοπικών Συνόδων και των κατά μέρος αγίων Πατέρων*. Γρηγόρη, Αθήνα.
31. Ροδόπουλος, Π. 1996, *Μαθήματα Κανονικού Δικαίου*, Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.
32. Σκουτέρης, Κ. 1969, *Η Εκκλησιολογία του Αγίου Γρηγορίου Νύσσης*, Αθήναι : χ.ο.

33. Τακόπουλος Φ., 2013, «Η συμμετοχή των λαϊκών – Τα κανονικά κριτήρια συμμετοχής των λαϊκών στη ζωή της Εκκλησίας κατά τους κανόνες των Συνόδων της Β. Αφρικής», στο *Σύναξη*, τ. 126.
34. Τρωιανός Σπ. - Πούλης, Γ. 2003, *Εκκλησιαστικό Δίκαιο*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή
35. Τσαγρή, Ε. 1972, «Νομική φύσις της εκκλησιαστικής οικονομίας», *Εφημερίς των Ελλήνων Νομικών*, 39 : 876-879.
36. Φειδάς, Β. 1998, *Ιεροί Κανόνες και Καταστατική Νομοθεσία της Εκκλησίας της Ελλάδος*, Ιδιωτική Έκδοση Αθήνα.
37. Φούγιας, Μ. 1998, *Εκκλησιαστική οικονομία και Χριστολογική Ορολογία*, Αποστολική Διακονία, Αθήνα.
38. Χριστοφιλόπουλος, Α. 1965, *Ελληνικόν Εκκλησιαστικόν Δίκαιον*, : χ.ο, Αθήνα.

Ξενόγλωσση

1. Fisher, G. C. και Waschik G. R. 2002, *Managerial economics. A game theoretic approach*, Routledge, London and New York.
2. Papaderos, A. 2006, *Aspekte Orthotoxer Sozialethik στο Perspektiven ökumenischer Sozialithik. Der Auftrag der Kirchen om größerern Europa*, Matthias Grümewald.

Πηγές

1. <https://www.pemptousia.gr/2018/07/i-ennia-tou-diikitikou-kindinou-ke-i-archi-tis-thisias-stin-diikisi-tis-epichirisis-ke-tis-ekklisia/> [22 Ιουλίου 2019].
2. Ν. 590/1977. Περί του Καταστατικού Χάρτου της Εκκλησίας της Ελλάδος.